

הרב אריה אידנסון

החילוקים בין ריבית בהלוואה לריבית במקח [חלק ב']*

פרק ה' - קציצה על נכס כאשר אין מתכונים כלל למכירה * פרק ו' - קציצה על דבר אחר כאשר כונתו לריבית * פרק ז' - תשובות מהר"ם מרוטנברג על מלמד * פרק ח' - הארכת זמן במקח אם נחשב כהלוואה

פרק ה' - קציצה על נכס כאשר אין מתכונים כלל למכירתו

הקדמה

אחד מהפתרונות שהיו נוהגים בכדי להנצל מריבית היה ע"י מכירה. דהיינו כאשר ראובן צריך הלוואה משמעון. שמעון אומר לו אתן לך כסף עבור קניית א' מנכסיד, בסך מסוים. וכאשר מגיע זמן הפרעון ראובן נוטל את הכסף וא"ל אני רוצה לקנות את הנכס בחזרה. והיה ב' אופנים: א. כאשר היה פער בקציצה, דהיינו למשל ראובן מכר בק' וכאשר בא לקנות בחזרה נותן ק"כ, ואז הריבית היא ע"י הפער במחיר. ב. כאשר אין הבדל בקציצה, אבל ע"י זה שהנכס מכור לשמעון ראובן משלם לו כסף, למשל ע"י ששוכר ממנו הנכס, או כאשר הנכס עושה רווחים נותן לו את הרווח. וזה היה מנהג נפוץ מאוד ועתיק מאוד, וכבר נכתבה על זה תשובה ארוכה מרב עמרם גאון, וכן פסק מרב סעדיה גאון, ובעיקר האריכו בזה האחרונים [מבי"ט מהרשד"ם מהר"ם אלשיך שו"ת רמ"א ועוד רבים], כפי שיתבאר.

ויש בתשובות הנ"ל שני נושאים, א' בדיני ריבית ב' בדיני ממונות. דהיינו, שמלבד הנושא של איסור ריבית היו נידונים בדיני ממונות, למשל כאשר המלוה/הקונה לא רצה למכור בחזרה את הנכס, אם אפשר לכופו אותו לכך. או כאשר אבד החפץ מי מפסיד - הקונה, כיון ששלו נאבד, ומלבד זה אין הלוואה, או המוכר, שעדיין יש הלוואה ובוזה שנאבד החפץ הוא לא נפטר מההלוואה. וההנחה הרווחת היא שא' תלוי בשני, דהיינו שאם בדיני ממונות המכירה לא נחשבת מכירה, משום אומדנא דמוכח, ה"ה שהיא לא מועילה להתיר איסור ריבית. ולהפך, אם זה חל ה"ה שזה מתיר איסור ריבית. אבל יתבאר שחלק מהאחרונים סברו שגם אם בדיני ממונות לא חלה המכירה עדיין זה מתיר בהלכות ריבית. ויש נידונים עפ"י"ז כאשר מכרו נכס כמה פעמים, או "היתר זקוקים" שלא היה נכס ורק יש הודאת בע"ד שיש נכס.

וכן להפך, יש שסברו שגם אם המכירה חלה עדיין לא מתיר את האיסור ריבית. יש שכתבו מדרבנן אבל יש שסברו שהוא דאורייתא.

ומתבאר בדברי כל הספרים הנ"ל שהמנהג הנפוץ בכל הדורות היה להתיר, אך הרבה אסרו, אם מדאורייתא אם מדרבנן. וצריך לברר אם האוסרים אסרו רק באופן שיש פער בקציצה, או גם כאשר אין פער אך רוצה לתת רווחים ע"י המכירה. אם גם באופן זה נחלקו, הרי זה הוא היתר עיסקא הנפוצה של המשאת בנימין שנפוץ בכל תפוצת ישראל מאות שנים. וצריך לדון

(* חלק א' נדפס בגיליון הקודם.)

אם לפי"ז ההיתר עיסקא אינו פשוט, או להפך שזו תהיה הכרעה לא לחשוש לשיטות האוסרים, עיין במאמרו של הג"ר שריאל רוזנברג בקובץ הישר והטוב (חלק ט' עמ' ס"א והלאה) שהאריך בזה.

א. תחילת הענין היא הגמ' בבא מציעא ס"ה: "מכר לו בית מכר לו שדה ואמר לו לכשיהיו לי מעות החזירם לי אסור. לכשיהיו לך מעות אחזירם לך מותר כו'. מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא אמר רבא (רישא דלא אמר ליה מדעתיה) סיפא דאמר ליה מדעתיה", ובהמשך הגמ' מבואר חילוק בין אם המוכר מתנה, שאז נחשב תנאי, לבין אם הלוקח אומר שיחזיר, שאז זה פטומי מילי בעלמא, והפירוש באמר ליה מדעתיה, הוא שמכיוון שזה פטומי מילי כאילו אמר הלוקח שיהיה תלוי בדעתו אז. ולרש"י וסיעתו יסוד הדין הוא שהלוקח אינו מתכוין שיהיה תנאי. ולר"ח, כפי שהובא באו"ז, ולשו"ת הרי"ף ושיטת הרמב"ם החילוק הוא בין התנו לפני גמר המקח שאז הוה תנאי, ובין התנו לאחר גמר מקח, שאז אע"פ שעשו קנין והלוקח חייב לקיים דבריו, אין זה תנאי במקח אלא התחייבות חדשה למכור בחזרה כאשר יחזיר המוכר מעות^א. הרי מבואר בגמ' שכאשר דיברו על החזרת המקח, אם זה חל כתנאי במקח אסור. ואם לא חל תנאי במקח אע"פ שדיברו ביניהם שהמקח יחזור מותר^ב. ורש"י וסיעתו גרסו בגמ' שזה תלוי בצד אחד מבואר שגם כאשר עשו תנאי הבעיה האפשרות שיתבטל המקח ע"י התנאי ולא זה שעשו תנאי^ג. וא"כ לכאורה מבואר שאין בעיה להחיל מכירה כאשר כונתם להחזיר כל שלא עשו תנאי במקח.

אלא שיש לדון בזה, האם כונת הגמ' כפשוטה שזה "פטומי מילי בעלמא". וא"כ זה היה דיבורים בעלמא בלא כונה לקיים. וזה יתכן להתיר, אבל כאשר יש כונה להחזיר אע"פ שלא חל התנאי יתכן שיהיה אסור. או שכונת הגמ' רק שלא התכוונו להתנות ולהתחייב, אבל בפועל מתכוין להחזיר. שהרי לכאורה בהרבה מקרים אע"פ שאמר הלוקח ולא המוכר, יש דעת לקיים דבריו. למשל בן לאביו, חברים קרובים, לוקח ש"דובר אמת בלבבו" וכדומה. ולצד הראשון בכל אופנים אלו יהיה אסור וקשה לומר כן^ד. ולכן י"ל שכונת הגמ' רק שאם באים להחיל תנאי במקח דרך המוכר לדרוש דבר זה, אבל אם זה הבטחה בעלמא שבבא הזמן יחזיר אה"נ מתאים שהלוקח יאמר כן^ה.

ב. נמצאנו למדים שיש נידון האם מקח על מנת להחזיר הוא בעיה רק כאשר בדיני ממונות המקח בטל, או גם כאשר אין כונתם שיתקיים המקח, ומזה יש כמה נידונים למעשה כפי שיתבאר. א'. מה הדין באנשים שמתכוונים להלוואה, אלא שכדי לפתור את הבעיה של ריבית עשו מכירה. ויש מקרים שמוכח מתוך העיסקא שזו הייתה כונתם, כגון שמכרו קרקע שווה

א. ואין חילוק בין אם הלוקח אמר למוכר, אלא שלאחר גמר המקח הכל תלוי בלוקח ולכן דיברו עליו.

ב. עיין חו"מ סימן ר"ז שהטור הביא את שיטת הרמב"ם שגם באופן המותר הלוקח חייב למכור לו בחזרה, ותמה עליו, ובב"י כתב כמ"ש וכ"כ מהריב"ל (ח"ב סימן ע"ד) והסכים עמו מהרש"ך (ח"א סימן קס"ט) ומהר"א ששון (סימן מ"ט) הובא במהר"ם די בוטון סימן ג'.

ג. לרש"י איירי שדיברו רק שהלוקח התנה ולכן לא חל.

ד. כך הוא לגירסת רש"י וסיעתו, ולרמב"ם וסיעתו לא גורסים כן, כי אינו תנאי אלא סיכום לאחר חלות המקח.

ה. וכן כמ"ש לעיל שזה תלוי בצד אחד, מבואר שגם כאשר אין פטומי מילי, צריך לזה שיתבטל בפועל לרש"י.

ו. וכונת הגמ' ד"ל מדעתיה היינו שאינו חלות במקח אלא עשיה של הלוקח מרצונו, אע"פ שלהדיא סיכום שיסכים לזה.

אלף בחמש מאות¹. וברור לכולם שעשו כך משום שלא חשבו שתישאר ביד הקונה, אלא שבבוא הזמן יחזיר המוכר את מעותיו ויחזיר לו את הקרקע. האם זה מוכיח שהמכירה אינה כלום, שעשה כן רק להנצל מהאיסור². או להפך, כיון שיש איסור ע"כ עשה מכירה גמורה כדין, ומכיון שהיה לו סמך חיצוני שהקונה יחזיר לו הקרקע וא"כ לא אכפת לו לקבוע מחיר זול³. ב'. דעת המחנה אפרים (ריבית סימן י"ג) ובנדוע ביהודה (תנינא ע"ה) ובחקרי לב (יו"ד ח"ב סימן י"ט) ובחידושי רבי מאיר שמחה (על הדף), שגם כאשר החילו תנאי כל הבעיה הוא בתנאי שמבטל את המקח מעיקרא, כי אז זה הלוואה בעלמא, אבל בתנאי דלהבא, וכמו כל מתנה על מנת להחזיר, למה יהיה איסור, הרי המקח קיים ורק יש תנאי שיחזיר. ובפרט באופן שצריך לעשות קנין חדש. ואף שיש אומדנא ברורה שהוא סמך על זה שיחזיר אין זה מבטל את המקח⁴, וכן עוד נידונים על דרך זה כפי שיתבאר.

המקור הראשון לנדון זה נמצא בגאונים

המקור הראשון לנדון זה נמצא בגאונים:

א. רב עמרם גאון, כפי שהובא במבי"ט (חלק א סימן כ ועוד⁵) למעשה, ונמצא בתשובות גאונים שערי צדק (ד ב י"ב) ביתר אריכות, והשואל כותב שזה כל כך השתרש שהיו מוכרים קרקע שווה מאה בחמישים כי בטחו שהקרקע תחזור אליהם. וכפי שכותב שכולם ידעו שע"כ עשו ומשו"ה הסכימו למחיר הזה. ושם מתיר, כל שהלוקח מתנה לאחר המכירה ולא המוכר בשעת מכירה. וזה נגד טענת המהרי"ט, שהדמים מוכיחים שלא עשו למכור אלא להלוות, אלא כטענת הבית דוד שאדרבה מוכיח שעשו מכירה משום האיסור וגמר ומקני משו"ה.

ב. רב סעדיה גאון⁶ כתב אופן שיש איסור: "והמותנה בחזרה הרי הוא שימכור בית ויתנה עמו שכאשר יסיע לו ה' יחזור לו את דמיה ויקחה אלא אם כן ימכור אותה כפי שתהיה שווה בזמן השני". והעיר שם המגיה שלכאורה תוכן החילוק הוא בין אם שעת המכירה הראשונה לשעת

(ז). וזה עיקר דחית הפני משה למתירים, שמהרש"ם ומהריב"ל לא דיברו באופן כזה, ומשו"ה לא היה מוכח להדיא שהמכירה אינה כלום, ועיין אשדות הפסגה מש"כ בזה.

(ח). כך כתב מהרי"ט ח"א סימן כ"ג.

(ט). כמו שאדם שידע על ירידה עתידית בערך מניות או נכסים, ומוכר בזול ביחס לשער של עכשיו, כדי שיקבל יותר מהירידה העתידית. לא נאמר שע"כ שאינו כוונתו למכור, שהרי אם לא ירד השער יפסיד. אלא הוא סמך על עובדא מסיומת שלפ"ז המכירה הגיונת, וה"נ בעובדא הנ"ל, המכירה בזול בעייתית רק כאשר לא יקבל את החפץ בחזרה, אבל כיון שסמך שיקבל מוכן למכור בזול, ואין שום בעיה במקח.

(י). זה לשון הבית דוד סימן פ"ט: "ואני אומר אדרבה היא הנותנת דמאחר דאריא דאיסורא דאורייתא רביעא עליה גמר ומקני ויהיב מתנה שלא להנקש באיסור ריבית וטפי איכא למימר הכא מתנה יהיב מההיא דצמדא דהתם אין שום סיבה המכריחו ליתן מתנה מפני האיסור כו"ומביא ראייה מהלוגי דור בחצרי ומהגמ' של רב עיליש ואע"פ שהתם אמרו רק באדם גדול התם זה שינוי והמצאה מלשון השטר משא"כ כאן זה אדרבה מתישב עם הלשון רק אמרינן אומד לבו דלא כן.

(יא). וכפי שיובא לקמן הנתבות הסכים לעצם הסברא, אבל באופן שכך סמכו אסר, כמהרי"ט, מפני שאין כונת מכירה.

(יב). עיין מהרש"ג ח"ב מ"ה שהביא את לשון הטור מג"א וש"פ שמותר למכור חמץ לגוי ולומר לו מראש שיחזור ויקנה ממנו לאחר פסח, ודן שזה כמו הגו"ב ומחנ"א, שאם אומר להדיא שהמכירה תחול ורק יכול להקנות בחזרה שפיר דמי.

(יג). עוד הביא המבי"ט דבריו בקיצור גם בח"ב סי' קכ"ג, ופסק כוותי', ובסי' רי"ח ובשניות סי' פ'.

(יד). שהודפס בקובץ בית אהרן וישראל שבט תשע"ט על ידי הרב יהודה זייבלר.

המכירה השניה היא אם זה ביטול או קניה חדשה. ומבואר שהתיר גם להתנות בשעת מכירה כן ולא רק לאחר מכירה. והביאו שכ"כ בחידושי רבי מאיר שמחה שמעות כזמן השני הוא טעם להתיר משום שמוכיח שאינו ביטול המקח הראשון אלא מכירה חדשה.

ג. ויש על דרך זה בספר הפרדס לרש"י הלכות ריבית: "אמר ר' שלמה בשם הרב ר' גרשום זצ"ל שאסור לנהוג כדרך שנוהגין במלכות זה, שנותן ליריד של קולוניאה זקוק של כסף שהוא י"ב אונקיות ומקבלים למלונם במגנצא או לוורמזא כשחוזרין י"ג אונקיות פשוטים. ושאל רבי יעקב בר' יקר את רבינו גרשום ואמר לה אינו יכול. אלא אם כן יקבל המלוה [את] הסחורה שהלוה נותן בה אותו כסף ויוליכנה המלוה עמו או שלוחו באחריותן של מלוה עד מקום שיקבל שם המעות ושיתן לו י"ג אונקיות ושרי. ובלאו הכי אסור". והובא בשו"ת בנימין זאב (ס"ד) ומשם למהרשד"ם (יו"ד ע') ושו"ת רבי יוסף אבן עזרא [בעל העצמות יוסף] (סימן כ"ח בסופו). ויש כמה פרטים בענין זה, עיין שו"ת בית אפרים (יורה דעה סימן מא) מש"כ בקצרה. אבל מ"מ לכאורה מוכח שכל שלקח המלוה את הסחורה מותר אע"פ שמטרתו וכונתו לעשות הלוואה ולפרוע י"ג על י"ב שקיבל ומ"מ התיר ועיין.

דעת האחרונים

ובאחרונים יש עשרות רבות של תשובות על זה, כי זה היה מנהג נפוץ מאוד בזמנם. המתירים: מהרשד"ם חושן משפט רס"ד, מהר"ש הלוי חו"מ סימן כ' ויו"ד סימן ט"ו^(ט), מהר"י בן לב חלק ב' סימן ע"ד, מהר"ם אלשיך סימן נ"ג, מהר"א ששון סימן קי"ח, מהרש"ך ח"א סימן קס"ט, שו"ת לחם רב לבעל הלח"מ סימן ק"ח^(ט), בנו מהר"א די בוטון סימן ג"י^(ט), סמ"ע בקונטרס הארוך סימן י"ג ובחו"מ ר"ז ס"ק י"א, פליטת בית יהודה סימן כ"ד. בעי חיי יו"ד קפ"ח, פרח שושן יו"ד כלל ו' סימן א', וכן בגינת ורדים כלל סימן ה', ובפשטות כך נראה במהר"ם חביב שו"ת קול גדול סימן פ"ח הובא בברכי יוסף קע"ד ס"א, ושם נראה שגם מהר"א יצחקי וגם מהר"י זאבי כולם התירו, כאשר יש נכס מוגדר שביד הלוה שקובע כמכירה. חקרי לב חלק ב' יו"ד סימן י"ט^(ט) קדושת יו"ט אלגזי סימן א'^(ט). וזאת מלבד עוד הרבה פוסקים שהתירו גם כאשר המכירה לא חלה בחו"מ, כפי שיתבאר לקמן.

טו). מהר"ש הלוי שם מתיר גם כאשר עשה קנין סודר לחזור ולמכור לו, משום שזה קנין דברים בעלמא עיי"ש כיון שזה על פעולה, ומביא סתירה ברשב"א ומישב שאם זה תלוי רק בו מהני בתורת חיוב משא"כ כאשר צריך גם את רצון הקונה מהני רק קנין ולא לשון חיוב על גופו עיי"ש. וא"כ אינו כצמח צדק, שבאמת לא חל בדיני ממונות, אבל ודאי אין לך פירוש גדול מזה. וההיתר כמבואר בלשוננו, שמ"מ עשה חלות מכירה ושוב בכוחו לעכב את המכירה בחזרה לפי רצונו עד שיקבל איזה דמים שירצה. וכך מפורש בחו"מ סימן כ', שדן לגבי שריפה שאם לגבי ריבית חשיב מכירה והקנין שעשה להחזיר הוא קנין דברים, כ"ש לענין ממון הקל שנחשב מכירה ונאבד למלוה.

טז). נשאל במקרה שמכרו קרקע שווה נ' אלפים באלף משום שכונתם להלוואה ורק עשו בדרך היתר לריבית, ושוב נשרף הבית והמלוה טוען שלא הייתה כונת מכירה ולכן עדיין צריך להשיב את כספו, ומאריך שם ומביא את שו"ת מהריב"ל ואת רבו מהרשד"ם הנ"ל שנחלקו בפרט מסוים, אבל כולם מודו בעיקר היסוד שכל שלא התנה בשעת המכירה זה מכר גמור ולכן איבד המלוה את מעותיו, ואף שמנהג כו"ע להחזיר מ"מ אחזוקי איניש ברשיעי לא אמרינן, וכונתם למכירה ולקנות בחזרה.

יז). "באופן שבנ"ד אין לפקפק כלל לדעת הכל מחמת איסור ריבית ושמעון הלוקח אוכל פירות שהמכר קיים ותנאו קיים מההטבה והוא אוכל פירות וסוגיא דעלמא הכי אולא פוק חזי מאי עמא דבר שנוהגים בכל מקום אחר שנגמור המכר הטבה כזו ולקוח אוכל פירות".

יח). שהביא שיטות מהר"ט ומהריק"ש האוסרים וכתב שהם דעה יחידאה וההכרעה דלא כן, ושכן הכריע הרב בית דוד.

האוצר ♦ גיליון ל"ב

דעת המבי"ט: ובדעת מבי"ט יש מבוכה, שבכמה תשובות, כפי שציינו לעיל, כתב בפשיטות להתיר, והביא את דברי רב עמרם גאון שמותר. ושוב בחלק א' סימן רע"א כתב משום שהרבה אנשים מתמוטטים מנכסיהם, עשו תקנה לאסור דבר זה ולא יבהל לומר על מותר אסור וגודר מכל דבר שמביא לידי איסור, הרי שלשונו להדיא שזה תקנה למיגדר מילתא משום תשובה, ובשו"ת בעי חיי לכנה"ג יו"ד סימן קפ"ח כך פירש בהתחלה "הן אמת שהרב ז"ל בעצמו כתב בח"א סימן רע"א ולכן הסכמנו ואסרנו כל דבר המביא לידי עבירת איסור ריבית והם מכירת הבתים בפה מכירה גמורה ובלב על מנת להחזיר וגם כי בדין אין כאן תנאי והמכר קיים ע"פ פשט המנהג להחזיר המקח עד שבאים הכל לידי חשבון החדשים והשנים שעמד הבית ביד הקונה ולוקחים דבר קצוב וקצוץ על כל חודש עד אשר נראה לריבית קצוצה ע"כ דבריו אלו ברור מללו דאע"פ דאין כאן תנאי והמכר קיים ונראה כריבית קצוצה והיינו יכולים לומר דמדרך חומרא קאמר דאע"פ שמן הדין מותר יש להחמיר בזה", אבל מביא מהרי"ט ח"א כ"ג שסגר הדלת לאסור. ושם בתשובה כתב מהרי"ט: "וכבר העידו לי שא"א הרב ז"ל עשה מעשה בכיוצא כמה פעמים במכירה שרצה הקונה לעמוד במקחו והוציא בלעו מפיו והחזיר קרקע לבעליו ונ"ל ששורת הדין עשה אחר שהעידו העדים שלמשכן היה צריך אלא של התר הדבר עשו דרך מכר אף על פי שלא פי' בשעת המכר על דעת כן מכר וכו' אבל בדבר השכירות לא שמעתי שהוציא במכירות הללו אבל מה יעשו גדולי הדור שאין דורן דומה יפה", דהיינו מהרי"ט מפרש שאביו המבי"ט הוציא את הקרקע משום שהמכירה לא חלה כלל. ולכאורה במבי"ט עצמו בכמה מקומות מפורש שאינו מעיקר הדין, וגם כאשר אסר היה זה תקנה שלא מן הדין וצ"ע². ונביא את דברי האחרונים בהמשך.

(ט). הג"ר שריאל רוזנברג קובץ הישר והטוב (חלק ט' עמ' ס"א) הוסיף עוד הרבה מקורות (מה שבסוגריים עגולות הוספות שלי "וכ"ה בשו"ת פני יהושע [ח"א חיו"ד סוף ס' ד'], שכותב שטר שקיבל מעות על סך כסף, וזוכה נותן המעות בכסף ע"י הודאת המקבל שיש לבעל השטר כו"כ כסף בידו, ונכון יותר שיתקעו כפם זל"ז כדרך התגריים לקנות הכסף, ואח"כ מרצונו הוא חוזר ומוכר לו הכסף אם יתן כו"כ. נראה מדבריו שמתיר הזקוקים גם כאשר אין לו ורק ע"י הודאה, ואסר בשטר אחד והתיר בב' שטרות א מכירה ואחד התחייבות הלוקח למכור בחזרה "ובזה שאין שום פקפוק" ושכך הסכימו כאשר היה בק"ק בריסק, ומבואר שהמנהג היה בל"ז). [ועי' שו"ת בגדי ישע חיו"ד ס' כ"ב, לענין היתר הזקוקים, והנידון שם הוא מצד שבאמת אין לו זקוקים, אך אי אית לי זקוקים שפיר דמי, ודו"ק]. [והריב"ש בס' ש"ה כתב, שנוהגין בברצלונה למכור ביתו לאחר ולהתנות עמו שיחכירו לו אח"כ, והוא היתר גמור, אף שכפה"נ דעתם היא שלאחר זמן יקנה המוכר את הבית בחזרה, ודו"ק]. ועוד הוא באחרונים הרבה. עי' שער דעה ס' קע"ד סע"ק א', שו"ת מהרא"ל צונץ חו"מ ס' ל"א אות א', שו"ת לב שלמה סדר א"ב סוף אות ה', דרכ"ת סע"ק ה' בשם שו"ת עטרת חכמים, וביד אברהם ס' קע"ג ס"ז ד"ה ודע, ובשו"ת הר הכרמל חו"מ ס' כ"ג (רק שהזהיר שאחר שהקנה הבית לא' ילווה בהיתר זה, מאחר שכבר אין הבית שלו). דברי יוסף ס' ל"ח, כהונת עולם ליו"ד ס' קע"ד, ושם בשם נאמן שמואל, אשדת הפיסגה ס' חושן משפט י"א, (האריך שהמבי"ט ולחם רב התירו גם כאשר יש פער גדול בין שווי הקרקע לסכום הכסף שנתן, והרב פני משה כתב שאין ראייה שמהרשד"ם ומהר"ש הלוי ומהר"א ששון דיברו בכה"ג, ומביא שם נאמן שמואל ובית דוד וכו' שדחו דברי הרב פנ"מ והתירו בכל גווני ובמילתא דאיסורא פשיטא שאזילנן בתר רובא, ואף בממון עיי"ש בסוף מכריע כן שכך רוב דעות עיי"ש בדיוק דבריו), משאת משה ח"ב חו"מ ס' י"ח, בית דוד חיו"ד ס' פ"ח, וכן מוכח מדברי הש"ך ס' קס"ט סע"ק נ"ז, ועוד. וכנה"ג בס' קע"ד הגה"ט אות ח' מסיים בה, דהאידיגא נהוג עלמא הכי (וככנה"ג שם ציין דברי הרש"ך ח"א ס' קס"ט, ומהר"א ששון ס' מ"ט וקי"ח. אמנם שם י"ל דאירי במכירה ממש, ולא כני"ד שהוא הלואה ומחפשים דרך היתר. ומה שציין למהריב"ל ס"ד דף ע"ח, כנראה הכונה לדבריו שם בס' ל"ב, ויתבאר בס"ד להלן. ובהגה"ב"י אות ד' ציין לדברי אחריו בחיו"ד ס' ח'. ועתה נדפסו מחדש תשובות אלו בשם שו"ת שער יהושע, ומדבריו שם משמע ג"כ שאם לא התנו מעיקרא שיחזור ויקח בכו"כ, שאין בזה איסור).

(כ). עיין שו"ת פני משה (חלק ב' סימן פ"ט) שהאריך בסתירה בדעת המבי"ט, ואם זו תקנה מאוחרת כמו שנראה מדבריו מיושבת העדות שמביא מהרי"ט על אביו, אף שאת הטעם פירש באופן אחר, ואדרבה לפי"ז יובן למה לא הוציא את השכירות.

האוסרים: מהרי"ט חלק א' סימן כ"ג מהריק"ש סימן קכ"ז^(א) ספר הזכרונות למהר"ש אבוהב זכרון ז' דף מ"ב^(ב), נתיבות ר"ז סק"ד^(ג) דברי חיים ח"א חו"מ סימן ט"ז^(ד), ועיין בשו"ת פני משה ח"ב פ"ט אחרי שהאריך להביא את כל שיטות המתירים ולאסור הביא רק את מהרי"ט, מ"מ דן שבהרבה מהאחרונים לא מדובר שיש פער בין סכום ההלוואה לשווי הנכס, שזה מוכיח שאין כוונתם למכר. ואף שרב עמרם ומבי"ט ולחם רב פירשו להתיר באופן זה בשאר פוסקים לא מפורש^(ה). וכן שרק התירו כאשר יש זמן שלא מצוי לסלוקי, וכן דן לאסור לכו"ם כאשר סילקו חלק מההלוואה ולפי"ז הורידו מהשכירות. ועיין בכהונת עולם קע"ד וכ"כ בברכי יוסף קע"ד א' שבין איש לרעהו צריך שיהיה זמן שאי אפשר לסלק ומציין בעי חיי חו"מ קנ"ד ולא מצאתי על מה כוונתו.

המנהג: המנהג המוחלט בכל הדורות לפחות אלף שנה היה להתיר, רב עמרם גאון מעיד שכך המנהג בזמנו, וכך מעיד מהר"ם אלשיך שכך מנהג רבנן קשישאי בירושלים בזמנו, וכן מהרשד"ם מהר"א ששון מאריכים כן, ובעשרות רבות של התשובות שדנות בזה, יש הסכמה על עובדה זו, שהמתירים כותבים כן, וגם האוסרים מודים לזה ורק אסרו בכל זאת.

וכתב בבעי חיי הנ"ל, אחרי שהביא את דעת מורו המהרי"ט שאוסר "ומ"מ אף שיהיה דעתו כן דאסור כיון דשאר רבוותא שהזכרתי ס"ל דכל שהוא דרך מכירה חלוטה ואח"כ התנה הלוקח מדעתו מותר יש להם על מה שיסמוכו ובפירוש כתב מהר"א ששון בסימן קי"ח שאנו נוהגים כהטבות הנהגות וכן כתב מהר"ם די בוטון ז"ל בסימן ג' וכן מתבאר מדברי הראד"ב ז"ל סימן

(א). שהשואל הביא דברי מהרשד"ם שמתיר והוא השיב שאפילו אמרה רבן של כל בני הגולה לא צייתנו ליה, שהמקרים שהביא הם כאשר התכוונו למכור ולא כאן שזה רק הערמה, ולא עוד אלא שאין מדקדקים בשווי המכירה אם מעט ואם הרבה, דהיינו שזו ראייה שאין כוונתם למכירה כלל ומביא את הרשב"א שבחכרי נרשאי לרי"ף הוה ר"ק עיי"ש

(ב). עיין ברכי יוסף קע"ד ס"א שמביא בשם מהר"י זאבי בעל האורים גדולים שמורו מהר"ש אבוהב לא התיר רק כאשר אין בית כלל, אבל אינו אותו מהר"ש אבוהב, שרבו של מהר"י זאבי היה מרבני חברון, ובעל ספר הזכרונות היה מרבני וונציה.

(ג). והדמיון של ספר הזכרונות לריב"ש מחודש מאוד, שהריב"ש אמר שדבר שהוא לשון בעלמא לקרוא לזה מכירה ולא הלוואה הוא עובדא דרב ספרא ואינו כלום, אבל היכן שבפועל חלה מכירה על חפץ ובדיני ממונות זה שלו, ואח"כ חוזר ומוכר אינו לשון בעלמא אלא חלות קנין גמור וא"כ אינו מובן כלל הדמיון בין זה לזה. והבעיה לכאורה או שבאמת לא חל המכירה משום אומדנא דמוכח, או שאסור משום הערמה, או שמכירה היא לא מתיר מוחלט של דין ריבית, אלא תלוי בכוונתם וכמ"ש. ואיך שיהיה לומר שזה דאורייתא לא מתקבל על הדעת כלל שבכל מקום אינו יותר חומר ממשכנתא באתרא דלא מסלקי, שמ"מ יש כסף תמורת חפץ ולא תמורת כסף

(ד). וזה לשונו שם: "ועיין בספרי חוות דעת על יו"ד סימן קע"ד [ביאורים סק"א] שחילקתי בין כשאומר על מנת שתחזירם לי, דאז כשמחזיר בעי קנין חדש מהלוקח למוכר, והוי כמו כל מכירה על תנאי שהמכירה היא מכירה חלוטה ותנאי מילתא אחריתי הוא והוא רק חיוב על הלוקח לקיים התנאי, משו"ה הוי מכירה גמורה ומותר להלוקח לאכול הפירות, משא"כ כשאומר סתם לכשיהיו לי מעות אחזירם לך, משמע ארבע כשמחזיר נתבטל המקח למפרע, משו"ה לא הוי מכירה כלל ואסור לו לאכול הפירות, וכעין שמחלק ביו"ד סימן ש"ה [סעיף ח' בהג"ה] לענין פדיון בכור בין שאמר על מנת שתחזירם לי ובין אם אמר ותחזירם לי, ע"ש. [אחר כמה שנים הגיע לידי ספר מחנה אפרים ומצאתי כדברי בהלכות ריבית סי' י"ג וששתי בו כעל כל הון. אך מ"ש שם להתיר באלו המשכנות בהיתר מכירה כשאומר על מנת, לענ"ד נראה כדברי המהרי"ט בחלק א' סי' כ"ג שעיינינו רואות שהמנהג הוא שכופין זה את זה לשלם ולהחזיר ואדעתא דמנהגא מושכן לו, אין בו דין מקח כלל והוי רבית קצוצה, ע"ש"]".

(ה). מביא מהרי"ט ומהריק"ש לאיסור, ואף מהרשד"ם ומהריב"ל שהתירו התם דיברו על מקח, משא"כ במקרה שלו שדיברו על הלוואה ורק עשו שטר מקח ל"מ, ומביא את הצמח צדק ותמה עליי
(ו). וע"ז התוכח הרב אשדות הפסגה כמו שצינו. וכן בבית דוד סימן פ"ט.

כ"ח ומדברי מהרשד"ם סימן רס"ב ורס"ד ובעל פליטת בית יאודה סי' כ"ד ומה גם שכבר פשט המנהג בקושטא ובכל המקומות לעשות אלו ההטבות ואין פוצה פה מצפצף וזה לי עשרים שנה באתי פה איזמיר כאורח נוטה ללון וגמגמתי בהטבות מפני גמגום מוריני הרב ז"ל ואמרנו שכבר פשט המנהג להתיר ושמתי יד על פה מפני שראיתי הרבנים הגדולים מהר"ר דוד ׳ן זמרא ומהר"ר אברהם מונסון ז"ל בתשובה כת"י בענין רבית יותר חמור מזה דאם פשט המנהג להתיר הולכים אחריו וכן מתבאר מדברי מהרש"ך חלק ג' סימן ב' ומ"מ הטוב והישר בעיני אלוהים ואדם לעשות הטבות מכירה גמורה כהוגן וכתחז"ל ושיסמוך המוכר על הקונה באומנתו אם ירצה להחזיר כשיבוא לו מעותיו יחזירנה ואם לא ירצה לא יחזירנו ואחר גמר המקח יכתוב לוקח מדעתו ללוה שאם יחזיר לו מעותיו יחזירנו ואין לחוש לדברים שבלב ונפשט שאלותינו בזה הפרט".

פשרות בין השיטות: א. עיין כהונת עולם (קע"ד) ופני משה (ח"ב פ"ט) שכאשר יש זמן שאי אפשר לסלק שפיר דמי ובלא"ה אסור, ובוהה השוו את דעת המבי"ט ומהרי"ט. וזה מובן מאוד למש"כ לעיל על משכנתא באתרא דלא מצי לסלוקי שזה נותן צורת מקח לדבר, ה"נ כאן עצם הזמן שאי אפשר לסלק קובע כן, ועיין אמרי בינה (דיינים מ"א) שנקט בדעת סמ"ע שכל שלא מצי לסלוקי מותר, גם אם אי"צ לעשות קנין לקנות בחזרה את המקח, וזה כהנ"ל שדומה לסברת משכנתא. ב. בבעי חיי כתב: "עם כל זאת אפשר לי לומר שלא אסר רבינו הרב ז"ל אלא בהטבות שבסתם בפירושם אבל אם בפירוש יכתוב שלא יחזיר אלא אם לא ישתנה דעתו אבל אם ישתנה דעתו לא היה מחויב להחזיר אפשר דאף מוריני הרב יודה דמותר", דהיינו כל הויכוח הוא אם ע"י האומדנא נחשב שאין כונת קנין, או אדרבה משום האיסור דעתו לקנין, אבל כאשר הוא מפרש להדיא שכך דעתו מהני לכו"ע. ג. כאשר אין פער במחיר בין הקניה למכירה בחזרה, וכן המכירה נעשתה לפי שווי החפץ להרבה שיטות כו"ע מודו שמותר כמו שהבאנו לעיל בהערה ז.

וא"כ בהיתר עיסקא דידן כל שעושה תנאים אלו, דהיינו שמפרש שזה מכירה וקניה בחזרה, וכן אין תנאי שיבטל למפרע את המקח. ושיש זמן מסוים שא"א לפרוע את כל החוב, ושאינו קובע פער במחיר שלא קשור לשווי החפץ שפיר דמי לכו"ע. וכפי שהתבאר רוב הפוסקים ס"ל שמותר בכל גווני, וכך המנהג בכל תפוצות ישראל אלף שנה, ובודאי אם היתר עיסקא תלוי בזה, בודאי מוכרע כן. ובגדולי הפוסקים מפורש שמנהג מכריע דברים כאלה⁽²⁾. ובפרט אם האוסרים לא משום איסור בדבר בעצמו אלא משום פתח לטעות ופרצה, אינו נושא שכ"כ שייך ליחיד להחמיר בזה.

(ז). ובמאמרו של הג"ר שריאל רוזנברג עיקר דבריו כמ"ש, אלא סידר הדברים באופן קשה, שקודם מביא את מחלוקת האחרונים הנ"ל ומסיק לפי"ז ראוי להחמיר בהיתר עיסקא וצ"ע, ושוב מביא את החילוקים לקולא, שרק כאשר יש פער במחיר ויש דררא להוכיח שאינו מתכיון למקח, ושוב דן שגם לאוסרים זה רק פרצה ולא איסור מעיקר הדין. וכ"ז כמ"ש אלא שא"כ היה צריך לחזור בו מדבריו הקודמים. ובפרט שבא לערער על הלכה פשוטה וברורה בכל תפוצות ישראל, וכל שיש טעם גדול להתיר כך ראוי להכריע. וכן יש להעיר על דבריו הראשונים שכאשר כתב את ההכרעה כתב א"כ ראוי להחמיר לעצמו, ולא כתב קודם את עיקר הדבר שזה מותר. וזה השמטה מדרך מסורת הפסיקה של כל גדולי הפוסקים כפי שהבאנו, שכאשר יש מחלוקת והמנהג להקל וכך רוב השיטות, קודם קובעים שמותר, ושוב אם ראו לנכון הניחו מקום להחמיר ליחידים. אבל לא להשמיט את עיקר הדין לרבים שנהגו בו כל ישראל, ולכתוב רק על הנהגת יחיד לעצמו.

השיטות שגם כאשר לא חל בחו"מ מהני להתיר ריבית

א. נתחיל במקור המפורסם בפוסקים בשו"ת צמח צדק (הקדמון) סימן כ: "באחד שהיה צריך למעות, והיה רוצה ללות מחבירו על משכנות של כסף, ובשביל איסור רבית מכר לו התכשיטים במכירה גמורה באותן מעות שקבל ממנו, והתנה בפירוש אף על פי שאני יודע שהם שוים כך וכך, מכל מקום הרי הם מכורים באלו המעות, ועל מנת שאין לי טענת אונאה. אלא שאחרי כן הבטיחו מרצונו בדברי' בעלמא, שאם יעשה לו רצונו אחר כך יחזור וימכור לו התכשיטים. אבל לא שיהא מחויב בדבר, רק שברצון תליא מלתא. ואחר כך בא זה להחזיר מעותיו, ולעשות רצונו להוסיף לו סך מה כדרך העולם שרגילין ליתן רווחים. וזה אינו רוצה כלל ליתן לו התכשיטים לפדות, ורוצה להחזיק אותם בטענה שקנה אותם כדינו ובמקח גמור. וזה טוען שהאמת כן הוא אבל לא עש' כן אלא בשביל איסור רבית. תשובה יראה דצריך ליתן לו לפדות המשכון דלא מכר לו התכשיטין אלא לענין היתר רווחים אבל לא לקנות ממש. וראיה לזה מהא דכתבו התוספות בפרק איזהו נשך דף ס"ג ע"א בדבור המתחיל כשמשך וכו' כתבו התוספות התם וז"ל ומשיכה דהכא לא הויא אלא לענין היתר פיסוק ולא לקנות ממש עכ"ל. הרי כתבו בהדיא התם דהוא משיכה דמשווה מכירה לא הוי אלא לענין היתר פיסוק אבל לא לקנות ממש. הכי נמי בנדון דידן שזה שהיה צריך ללות מעות ומסר לו התכשיטים אף על פי שבתורת מכירה אתו לידיה מכל מקום לא הוי מכירה אלא לענין היתר רבית אבל לא לקנות ממש. לכן צריך ליתן לו לפדות המשכונות אם נותן לו דבר הרגיל דזה מיקרי עושה רצונו".

הרי שהוא סובר שבדיני ממונות לא מכר לו מכירה גמורה ומחויב לתת לו בחזרה את החפץ, ומכל מקום זה מועיל להתיר את הריבית. וזה דבר מחודש מאוד. והביא ב' ראיות למושג זה: א' דברי התוס' בפסיקה ביש לו, שאין זו מכירה גמורה ורק מועיל לענין איסור ריבית, ב' בנו בהגה שם הביא ראיה מצד אחד בריבית, שאע"פ שעכשיו התברר שבאמת לא קרה הצד הזה והתברר שאינו נכון מ"מ מועיל להתיר הריבית. ובדבריו דנו הפוסקים טובא וכמו שיתבאר. שתי הראיות מחודשות מאוד: א' פסיקה זה אחרי שהוא כבר מכר ורק יש בעיה שלא מיחזי כמכירה מהני ההיתר של כאילו קניה, אבל הכא זה הלוואה ורק אומר לשון מכר ולא מתכוון לכך ומה יתיר. והתירו של צד אחד קשה, שזה רק לר"י ולא לדידן. והאריכו בזה הפוסקים,

ב. בט"ז אורח חיים סימן רמו כתב: "העתקתי זה לפי ששמעתי ע"ש רב אחד שסמך על זה להתיר להלות בריבית על משכון דרך מכירה אף על פי שאינה מכירה ממש כגון שחייב להחזיר לו אפ"ה מותר שלא עשה מכירה זו אלא כדי להפקיע איסור ריבית כדרך שאמרינן כאן לענין שבת ואני אומר חלילה לעשות כן בישראל דכל שאין כאן מכירה הוי שם הלוואה עליו ואסור וכאן הוה הפקר כראוי רק שלזמן הוא דהיינו ביום השבת ובשבת עצמו הוה הפקר גמור ואח"כ חוזר לבעליו הראשונים משא"כ במשכון הנ"ל שגוף הענין צריך להיות נמכר שיעשה הלוקח בו מה שלכו חפץ וזה אינו שם". ועיין אליהו רבה באריכות גדולה. וכן בחו"ד קס"ז ס"א שחלק ע"ז שאם כוונתם היא שיחזיר לו את החפץ אינו מכר כלל ולא מועיל להתיר. ומביא מהרי"ט ח"א כ"ג שמאריך בזה שכל המכירות של זמניהם שסמכא דעתא דמלוה ולוה שיחזרו את המכירה לא מהני להפקיע מריבית. וגם בלא פרשו כלל כיון שהדרך בכך ל"ה מכירה. ושאינו

הוציא קרקע שהקונה רצה לקיים את המקח והחזירו למוכר כיון שמוכח שלא ימכור י"ב ב' עיי"ש שמאריך. ונבאר בהמשך דעת המבי"ט שהאריכו בזה הפוסקים.

ג. ועיין בפרי מגדים שם שכתב ליישב את דברי הצמח צדק: "ומה שכתב הט"ז בשם רב אחד כו', הנה גם בצמח צדק סימן כ' יע"ש התיר כהאי גוונא להנצל מאיסור תורה בשבת וריבית כהאי גוונא. ובאליה רבה כתב דאין ראייה מבבא מציעא דף ס"ג, דהתם הוה רק רבית דרבנן, אבל באיסור תורה בעינן מכירה גמורה, יע"ש כו'. ואמנם לענין רבית י"ל בצמח צדק דכל שאין דרך הלוואה ממש ותואר מכירה לא הקפידה תורה ושריא, אבל מכירת חמץ ושבת דין אחד להם, ואיני יודע לחלק ביניהם".

ד. עיין יד אברהם (קע"ג ב'): "ודע שדעת הצ"צ סימן כ' כ"א להתיר כמ"ש הט"ז באו"ח סימן רמ"ו בשם רב א' ע"י מכירת חפצים וכן נראה דעת הפרמ"ג שם וכתב הטעם דכל שאין דרך הלוואה ממש תואר מכירה לא הקפידה תורה ושריא. וכ"מ בבית לחם יהודה סוף הלכות ריבית. וכ"ד הבכור שור בבא מציעא ס"ה והשיג על הט"ז באו"ח וכ"ד הנ"ב כמ"ש בסמוך ובספר ע"צ בח"מ סי' ע"ב מביא בשם כנה"ג אם בא לידו בתורת מכירה כדי להנצל מריבית והבטיח לו שכל זמן שיבא הלואה מעות ימכרם לו ונאבד המשכן אין ללוה על המלוה כלום. וכ"מ בבכור שור דמה"ט מותר במטלטלין דהוי מכר גמור שהרי אם יאבד לא ישלם לו המותר רק אם יהיה בעין יחזיר לו ונמצא דאף לגבי המוכר הוה מכר, וכ"כ בנו"ב מהד"ת ח"ד סימן ע"ה ויש לה"ר מדברי הרמב"ם שכתב בפ"א מהלכות מכירה דין י' לגבי מטלטלין דהמכר קיים ויחזיר כשהתנה בזמן פלוני או כשיתן לו המעות ובלח"מ שם נדחק דמה חילוק בין קרקע למטלטלין ולפמ"ש הבכור שור והנ"ב א"ש".

ואף שהיד אברהם השווה את דעת הבכור שור וסיעתו לצמח צדק, אינו דומה שהיתר הבכור שור והנודע ביהודה וכו' הוא משום שאם אבד החפץ זה אבד למלוה, וא"כ זו מכירה גמורה, ורק יש חיוב להשיב וזה יתכן חיוב הגוף בעלמא^(ה), ומבואר בדבריו שצריך אפשרות מעשית

כח. וזו לשון הבכור שור בבא מציעא דף ס"ה ע"ב: "גמרא מכר לו בית כו'. ובשו"ע יו"ד סי' קע"ד ס"א בהג"ה שאפילו מנהג בעיר שכל מי שקונה צריך להחזיר כשיהיו מעות למוכר אסור ללוקח לאכול פירות ע"כ, וא"כ קשה מכאן למנהגינו שמלוים עצה מכירה ואח"כ כשבא הלואה לפדות משכוננו ותובע את המלוה לב"ד פוסקים שמחוייב ליתן לפדותו כשנותן לו הקרן וגם הריחוף לפי הזמן והוא דומה ממש למ"ש כאן. ומ"ש בס' תשובות צמח צדק סי' כ' ראייה ממ"ש התוס' פרק איזהו נשך דף ס"ג ע"א ד"ה במשך וז"ל דמשיכה דהכא לא הוי אלא לענין היתר פיסוק ולא לקנות ממש עכ"ל, לענ"ד אין משם ראייה כלל כו' ונ"ל דטעם מנהגינו דלא דמי לההוא דבית דהתם הוה נכסים שא"א בגניבה ואבידה ואי משום אונסין לא שכיחי משא"כ במטלטלין דאפי' צד אחד שלא במכירה ליכא דאפי' מצד המוכר אם יגנב או נאבד א"צ לשלם לו המותר מחובו ואינו צריך כ"א להחזיר לו כשהוא בעין ולכן הוה מכר מב' צדדין וכו' והשתא נמי לא קשה מה שהקשה הט"ז יו"ד סי' קס"ט ס"ק כ"ו והש"ך ס"ק נ"ז מההיא דר"ס קע"ד למ"ש שם במשכונות של גוים דלא דמי דהכא קרקעי והתם מטלטלין וכמ"ש מיהו פוסקים שהביא שם הש"ך מיירי במטלטלין ואפ"ה כתבו לאסור רק דמ"מ מנהגינו לא דמי לעובדא דמייתי התם דהתם מיירי דהתנה בפ"י בתחלה אבל מנהגינו שאין מתנים כלום בשעת נתינה כיון דליכא תנאי ואיכא מכירה בב' צדדים מקילין בה. ומ"ש ט"ז או"ח סי' רמ"ו סק"ה להביא ראייה מהא דאמרינן כל מתנה שאינו יכול להקדישו אינה מתנה וא"כ ה"נ אינה מכירה עכ"ד ע"י ב"ב דף קל"ד (ע"א) בתוס' שם מבואר שם להדיא שאין משם ראייה כלל ומטעם שכתבתי נמי אין ראייה ממ"ש הטור חו"מ סי' ק"ג גבי שומא הדרא דאי נוטל השבח הוה כריבית דלא דמי דהתם מקרקעי והכא מטלטלי. ושמעתי מפי הגאון מוהר"ר משה חריף ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק לבוב שתקנת גאונים קדמונים בק"ק לבוב שאם משכונן עצה הוא בעין מכריחים להחזיר אחר נתינת קרן וריחוף כמנהג ואם טוען המלוה נגנב או נאבד אין צריך כ"א קבלת חרם שהאמת אתו ואם רואים ערמה בדבר משביעין אותו וכן נראה לענ"ד להורות בכל מקום ומ"מ אשרי אנוש לא יעשה זאת ולא ילוה ע"פ היתר מכירה כלל גם בס' כה"ג חו"מ סימן ע"ב פסק לאסור רק יעשה היתר כתיקון מהר"מ ז"ל מקראקא והוא היתר עיסקא המבואר קצת ממנו בט"ז סי' קע"ז ס"ק י"ב".

שיאבד ולכן דוקא מטלטלין ולא קרקעות. ואף שהחילו את חיוב ההשבה בשעת מכירה אינו מבטל אותו, כדעת המחנ"א ונו"ב ושאר פוסקים. אבל הצמח צדק סובר שאין זו מכירה בדיני ממונות, וזה חידוש גדול.

מנהג ירושלים למכור אותו נכס כמה פעמים

א. כתב בשו"ת מהר"ם אלשיך סימן נג: "שאלה ראובן היה צריך מעות בהלוואה וכדי שלא לתת רבית מכר ביתו בפחות משוויה לשמעון והיה פורע לשמעון שכירות מדי חדש בחדשו ושמעון כתב לו שטר הטבה לראובן שכל זמן שיביא לו ראובן מעותיו שנתן לו שיחזיר לו הבית ונמשך שכירות זה שנה או שנתי ויהי היום ונודע שראובן זה מכר בית זה ללוי על הדרך הזה שנה או שנתיים קודם למכירתו לשמעון ועתה בא שמעון ואומר לו הנה רמיתני שמכרת לי מה שלא היה שלך שהיה מכור מקודם ללוי החזר לי מעותי משיב ראובן ואמר הילך מעותיך אך אנכה מהקרן כל דמי השכירות שלקחת ממני שהיה רבית קצוצה ויש עדיין קצת מדמי השכירות ביד ראובן". הרי שדן רק משום שכבר מכר את השדה קודם לאדם אחר אבל בלא"ה פשוט לו שמותר. ובתשובה מאריך בזה שבפשיטות אסור, וכמו כל מכר שהתבטל שאכילת הפירות הוה ריבית, אבל מקשה שא"כ איך הרמב"ם פ"ט דגזילה הל"כ כתב שהגזלן משלם כל הפירות שאכל, ומתריך כיון שניחא ליה למיקם אהמנותיה וזה טעם שמתחייב וכן שחשיב כחיוב בשטר, עיי"ש מקורות לכך "הרי שמטעם שדרך המוכר שדה שאינו שלו לחזר אחר בעל השדה לקנותו ממנו לעמוד בנאמנותו חשבי' כאלו השטר מכר שקנה בו הלוקח שני כאלו הוא שטר חזק לגבות בו מנכסים משועבדים כי ע"ז סמך הלוקח כאלו היה המכר קיים וא"כ אינו דומה למוכר באסמכתא וכיצא משאר גווני שלא קנה כלום כי במוכר שדה שאינה שלו יש בו מתחלה צד קניה דמעיקר' דעת הגזלן לקנותו מהנגזל ודעת הלוקח אף על פי שאינו יודע שהי' גזולה סומך דעתו דמוכר ליקום בהימנותיה והיינו דכ' הרמב"ם ז"ל בהל' מלוה שהמוכר באסמכתא וה"ה כל מי שלא קנה מתחלה קנין גמור שהוא מחזיר את הפירות כלו' אבל מי שמתחלה קנה מציאות קנין דהיינו המוכר שדה שאינה שלו אינו מחזיר הפירות והיינו מטעמ' דניחא ליה דליקום בהימנותיה כדכתיבנ' כו' וזה מוכרח שהרי בכל שטרי מכר כותבין שמקבל עליו המוכר אחריות אנא איקום ואשפי כו' עמליהון ושבחיהון כו' ואי ס"ד דאי נמצאת שאינה שלו נתבטל המכר מעיקרו כאלו לא היה איך מהני לשלם לו את כל השבח והפירות כו' הרי הוא כמתנה עליו לתת לו רבית על מעותיו אלא ודאי דכיון דסמיך עליה שאפילו יהי' גזול יעמידנו בידו מוכר גמר ומקני לוקח סמיך וקונה ולפיכך כשנמצאת שאינה שלו גובה את הכל.

הילכך בנ"ד אצ"ל אם הלוקח השני לא קבל שכירות מהמוכר אלא שדר בו בלבד אלא אפילו קבל שכירות אינו מחזירו כשנמצא שאינה שלו שהי' מכור לראשון אבל משנודע הדבר לשני שהיה הבית מכור תחילה לראשון שוב אינו אוכל פירות כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפירוש שאם הכיר בה שגזולה היא אין לו פירות ואף על פי שעדיין חייב לו השכירות כשהכיר הב' שהיתה מכורה תחלה נראה דמותר לתת לו השכירות עד הזמן ההוא. ואעפ"י כן כיון שהדבר ידוע שזה שמכר לראשון ונותן לו שכירות ומוכר לשני ונותן לו שכירות שאין כוונתו אלא להשתמש

במעוֹת ולפרוע רווח בדרך תחבולה אינו נצול מדינה של גיהנם וגדול עונו אלא שהלוקח נקי מעון כל עוד שאחר שנודע לו אינו נוטל מטעמ' דכתיבנא וכן ראיתי בעיר אלהינו זאת נוהגין היתר כל עוד שלא הכיר בדבר גם לרבנן קשישי ומצאתי במ"ש טעם למנהגם. זה הוא הנלע"ד וחתמתי שמיכ"ט".

הרי שהוכיח מגמ' שההיתר של מכירה לא תלוי בחלות מכירה בפועל, אלא כל שדעת המוכר לעמוד בדיבורו ולעשות מה שבידו לקיים דבריו ללוקח שפיר דמי^(כ). וא"כ זו ראייה גדולה לנידון הנ"ל של הצמח צדק. אלא שיש קושי בהבנת דבריו, שהוא ביאר את ההיתר וכתב שהלוקח נקי, ומ"מ כתב שהלוה לא ינקה, ואם עשה בהיתר למה נאמר כן. ואם משום שבאמת אין כונתו לעמוד במקח, א"כ גם ללוקח אינו מותר. וע"כ שבאמת חל ההיתר משום החיוב לעמוד במקח, אבל באופן זה הוה הערמה אסורה, כיון שאין כוונתו למקח כלל ולא דמי למכירה גמורה, שמערים. ויתכן שהרבנן קשישאי שעשו כן דעתם הייתה שאם יתבע אותם יעמדו במקח, ולכן לא הוה הערמה אסורה, ולכן לא תיקשי אחר שכתב שלא ינקו איך מיד הביא שכך עשו.

ב. כתב הברכי יוסף יורה דעה קעד ס"א: "ואני הדל ראתה עיני אשר שלח מוריני הרב שארינו מהר"י זאבי ז"ל לחתנו מוריני הרב מהר"א יצחקי ז"ל וכתוב בגווה על אודות אשר רצה מז"ה מהר"א להניח מעותיו בכוללות עה"ק חברון ת"ו בהכשר הנהוג וז"ל לבי מהסס ביותר וחוששני מחטאת השכירות כי ידעתי שבכל חצר קדשנו אין בית פנוי שלא נמכר לעובדי כוכבים ולבני ברית ונהינא שמורי הרב מהר"ש אבוהב מעולם לא רצה לעשות מכר על שום בית שהיה מוחזק בו בן אדם מיוחד עכ"ל וראוי להזהיר על זה שכוללות הק"ק מוכרים בית א' כמה פעמים לכמה אנשים בזמן אתד וד' הטוב יכפר בעד^(כז)". הרי שכולם אסרו רק משום שלא היו בתים כלל שאפשר למכור, והיו מוכרים כמה פעמים את אותו בית, ולא אסרו את עצם המכירה.

כט). וכתב על זה בית דוד: "הרי שכתב שנוהגים היתר בעיר הקודש רבנן קשישי תקיפי ארעא במכירה כזו שחוזר לוקח ועושה לו הטבה ובדואי דהמוכר סומך על כך שהרי כתב שם דמוכר בפחות משווי ואי לאו דסמך לא מכר בפחות אלא דמ"מ מקבל עליי שאם לא ירצה לוקח לחזור לא יחזור ולכן מותר כדכתבינא. הרי דמהר"ם אלשיך ומהר"א ששון ז"ל סימן קי"ח פליגי על מהרימ"ט ואביו ז"ל בענין מכירת הבתים בהדיא וגם מהרשד"ם ומהר"ש הלוי כו", עיין מש"כ בכנה"ג הנ"ל בשם מהר"ם חביב ובברכי יוסף ממהר"י זאבי ומהר"א יצחקי שנראה שנשאר מנהג זה בירושלים במשך הדורות. הרי שהיה פשוט לו שמתר היתר מכירה, ושכך נוהגים רבנן קשישאי. וראיתי בספר אחד שכתב שהרי נכסי היתומים היו מופקדים בידי רבני העיר וא"כ הם בעצמם עשו כן, ויש באלשיך תוספת גדולה וחידוש גדול שגם כאשר נמכר ב' פעמים מותר, כל שאין הלוקח יודע וראיה מכל אחריות בשדה גזולה וגם על זה נראה שהיה מנהג.

ל). ומבואר בדבריו שהמושג קבלת אחריות על מקח אינו רק בגולן שמוכר, שיש לו שליטה מסוימת על החפץ, אלא גם חפץ שנתן לאחר. העיר ידידי הרב שלמה גודמן שזה דלא כפי שלמד הנתיבות, וכפי ששמע מהגר"ב פוברסקי שהרחיב לבאר את דעת הנתיבות.

לא). עיין ביאור הגר"א קע"ז י"ד על הגמ ב"מ שם, נראה הפירוש שהאחריות חלה בפעם אחת, והוא כמו ריבית דרך קנס שלא מתרבה עיי"ש היטב כונתו עיי"ש שמביא גמ' הכא זביני על זה.

לב). וקודם לזה כתב: "מכר תרקע עם הטבה אם יכול לכוף לקונה להחזיר לו החצי בין תוך זמן בין אתר זמן וכן לענין הפירות יש ללמדה ממ"ש השו"ע ת"מ סימן ע"ד סעיף ג' וד' וממ"ש מור"ם י"ד ס' קע"ב ס"ג וע"ש במ"ש הרב שפתי כהן ובהרב כנה"ג הגהת ב"י אות ל"ד מוריני הרב מהר"י הכהן ז"ל בעל בתי כהונה ברמזיו כתיבת יד: מכר קרקע עם הטבה כמנהג איזמור ששטר המכר מוחלט וההטבה בשטר אחר אם בתוך הזמן מכרו בעל הקרקע לאתר נראה ממ"ש הרב מהראנ"ח ח"א ס' ק"ו קרוב לסופו

תשובות הרמ"א שתלה לשון מכירה בהלוואה בר"י מאורליניש על ריבית דרך קנס
 שו"ת הרמ"א סימן פ: "שאלה, שותפים שקבלו מראובן מעות בעיסקא, וז"ל שטר השותפות: אנחנו ח"מ המשותפים מודים ומעידים לכל רואי ח"מ, איך שקבלנו מידו של ראובן שמונה מאות זהובים מזומנים על חלק ד' של פונדק מעיר פלונית ומעיר פלונית שיש כבר בדינו, בין לריוח בין להפסד ח"ו. רק שהותנה שאם אנו רוצים יכולין לסלקו בריוח כ"ה זהובים מכל מאה, ונהיה מחוייבין להשיב לו סך הנ"ל עם ריוח הנ"ל בסוף כלות השנה דהיינו יריד גראמניץ שכ"ג כו'. ואם לא נחלק עמו הריוח אלא שנסלק את ראובן בעשרים וחמשה מכל מאה כו', עד ואם יבא ח"ו לנו איזה היזק או איזו פגיעה לא יוזק ראובן הנ"ל בשום דבר, כי עלינו מוטל להשתדל הסך מעות הנ"ל בין קרן בין ריוח כנ"ל לידו בלי היזק ופגיעה כו' "והנה ג' משותפים שקבלו עליהם עסק זה ביחד, ותוך זמן כבש כרכום של מלכות אחרת אחת הערים שבתוכן הפונדקאות הנ"ל, ונשבה שם אחד מן השותפין עם ממון רב שקבל משכר הפונדק שם. גם היה בידו ממון רב מלבד זה, ונאבד השותף עם כל אשר בידו לא ידענו מה היה לו. ועכשיו נפלה מחלוקת בין שני השותפים הנשארים ובין ראובן, שאומרים שגם ראובן הפסיד אשר לו בחלקו שהיה לו על הפונדק. ובאתה השאלה הזאת לפני לחוות בה דעתי, ולכן אקומה נא ואראה כי הדין עם ראובן לפי הנ"ל, מתרי ותלתא טעמי".

הנה נראה מלשון שטר זה כי היה הלוואה גמורה, ולא לקחו השותפין הברירה באופן הנ"ל רק להנצל מאיסור ריבית, כמו שמוכיח מתוכו למדקדק בו. ולכן אם היינו באים לדון הדברים ע"פ אומדנות וידיים המוכיחות פשיטא שהיו חייבין לשלם לראובן מעותיו, דודאי לא היה בדעתן מעולם ליתן לו חלק בפונדק. רק שכתבו כן כדי להנצל מאיסור ריבית, ומיד נתרצו בהלוואה. לכן כתבו בסוף השטר שהסך בכללו הוא אלף זהובים, עוד הוספנו לו בעד חודש העבור שויב כו', עד ואם יבא ח"ו שום היזק כו'. כל זה מוכח שמיד נתרצו בהלוואה מיום כתיבת השטר, ולכן הם חייבים בכל האונסין. אף על גב דמתחילת הקבלה היה בו תנאי שהיו יכולין ליתן לו חלק בפונדק ובזו יצאו מידי איסור ריבית, מידי דהוה אתשובת ר"י מאורליניש שהביאו הגהות מרדכי דאיזהו נשך, וז"ל: טופס שטר זה העתקתי מכתבת יד ר"י מאורליניש והתיר ללוות בריבית ע"י שטר זה, וז"ל: הנני החותם מודה שאני חייב לפלוני כו', והנני מחוייב לפרוע לו לזמן ט"ו ימים להזמנתו. וכל זמן שאעכבם ולא אפרעם לו עלי לתת לו כל שבוע ושבוע שאעכבם כך וכך פשיטים כו'. הרי קמן דאע"ג דמתחילת ההלוואה היתה כוונתן ללוות בריבית, מ"מ שרי מאחר שבתחילת ההלוואה היה תנאי בדבר. וה"ה בנדון דידן, שאע"פ שנתרצו בשעת

שאינן אותו מכר כלום. מורינו הרב מהרי"ך הנז' ברמזיו כ"י".

הראנ"ח מדבר על מכירה עם שטר הטבה, ושוב הקונה קנה מהמוכר שלא יחזור ויוציא ממנו, ודן כיון שהשדה מכור כבר לקונה אינו יכול למכור עוד פעם ואח"כ כאשר יגיע זמן הטבה יכול להוציא מהקונה, ושוב כתב: "אבל כפי הנראה מכלל השטרות דלעיל ומהענין בעצמו שלא היה כאן אלא תורת משכון בעלמא, וכל מה שנכתב בתורת מכר לא היה אלא כדי להיות חזקת ראובן בטוח יותר או מפני סבת ההיתר", דהיינו שאין זו מכירה אלא משכון בעלמא, ולשון המכירה היא מפני סיבת ההיתר, ומה ר"ל, וכן בסוף התשובה מפורש שלא היה בזה איסור ריבית, "וכל זה אני אומר כפי דברי השאלה שזה הוא ביד ראובן בתורת משכונא, ונעשו אכילת הפירות בדרך התר מדרכי ההיתר באופן שהיה הבית הזה יכול להמכר בתוך הזמן הנז', וכיון שנמכר זכה ראובן זה ואין המוכרים יכולים לחזור ולומר אין אנו רוצין למכור כמבואר בתשובת מהר"ם וזולתו. אבל אם הדברים ככתבם בשטר הטבה שהיה המכר גמור בהחלט, אלא שאחר כך התנה ראובן לחזור למוכרו להם אחר הד' שנים, אם כן המכר

כתיבת השטר להיות הלוואה כדמשמע מלשון השטר, אפילו הכי לא מקרי ריבית בכהאי גוונא מאחר שבשעת קבלת המעות לא היה בו ריבית. ואף על גב דמלשון השטר ג"כ מוכח דהתנאי היה עדיין תלוי ועומד עד שעת חלוקה, שכתבו בו ינכה מן הריוח כו' עד ואם לא נחלק הריוח כו'. מכל מקום הדר חזרו והחליטו הדבר עליהם בהלוואה גמורה, כמו שכתבו שסך בכללו הוא אלף ושיתנו לו בעד חודש העבור כו' ושהם חייבין בהיזקות כו', דכל זה לא שייך בדבר שהוא בעיסקא. ומאחר שסוף השטר מוכיח שהוא הלוואה אזלינן בתריה. וכמו שיתבאר לעתיד אי"ה.

ואף על גב דרבים החולקים על סברת ר"י מאורליינש, כמבואר בתשובת הרשב"א סימן תרנ"א והרמב"ן סי' רכ"א וכתבו ר' ירוחם בספרו תולדות אדם וחווה נתי' י"ז, והביא הרב ב"י דבריהם בארוכה והוסיף עוד להחמיר דבענין זה של הר"י אורליינש שמוזכר בו ריבית כל שבוע ושבוע פשיטא דאסור לכ"ע, דהוי בהדיא אגר נטר⁽²⁾. וא"כ ה"ה בנדון דידן נמי איסור ריבית אם לא היה התנאי עומד לעולם, ולכן ודאי נאמר לא שביק אינש היתרא ועביד איסורא, וכמו שכתב המרדכי פרק השולח ולמדו מענין פרוזבול. וכל שכן אי המלוה גברא רבא דלא הוה ספי איסורא לאינשי, כדאמרינן גבי רב עילש פרק איזהו נשך וכמו שאכתוב לקמן אי"ה. מ"מ נראה דבנדון זה הוה איזה היתר למלוה זה כו", "רק שהאמת דבנדון דידן מאחר דהקבלה הוי בעיסקא לגמרי להיות לו חלק בפונדק ולא היה שום הלוואה כלל, רק שהברירה ביד הלוח ליתן לו מן הרווחים שיקבל מן הפונדק ריוח כ"ה ממאה ושאר הריוח יקבל לעצמו, הוי כנותן מעות לחנוני למחצית שכר פלגא באגר תרי תילתי בהפסד או פלגא בהפסד ותילתא באגר, דשרי לכ"ע

שנמכר תוך הזמן הנז' לא היה מכר כלל שלא היה עדיין שלהם, וכיון שנמכר לא היה מכר אם כן הרי הוא עדיין בענינו הראשון ויכולין המוכרים לתבוע מראובן להחזיר להם אחר הזמן כפי תנאם". ואם כונתו למשכנתא בכנייתא או באתרא דלא מצי לסלוקי לא מובן כ"כ מה הכונה שלשון מכירה הוא כדי שיהיה מדרכי היתר, ושמה סובר כה"צ ושאר רבני אשכנז וזה מחודש לפרש כן, וצ"ע וכל התשובה נמצאת שוב בסימן ק"ד ד ושמ מפורשת השאלה.

לג). בעצם התירו של ר"י מאורליינש, אף שיש ששללו אותו לגמרי כידוע, ברמ"א לא נראה כן, ויתבאר שכמה מגדולי האחרונים סברו שזו רק הרחקה של יטעו עמי הארץ. זו לשון שו"ת רדב"ז חלק ג' סימן תקי"א: "והוי יודע שהדברים שמוותרין מדינא אלא שאסרו אותם משום הערמת רבית הם תלויים כפי הזמן וכפי המקום וכפי המנהג בזמן שהדור פרוץ בענין הרבית ראוי לאסור להם כל דבר שדומה לרבית כדי שלא יערימו וכן במקום שהם בני תורה אין לאסור להם אלא מה שאסרו חכמים שהרי אינם מדמים מלתא למלתא ולא יבואו להתיר האסור. וכן אם נהגו היתר בדבר שאינו אסור מדינא אלא משום הערמת רבית לא תבטל מנהגם ומוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. ובהקדמה זו אני מתרץ שתי סברות שנמצאו כתוב מכתבת הר"י מאורליינש בכתיבת ידו נוסח שטר זה. מודה אני החתום מטה וכו' שאני חייב לפ' כך וכך והנני מחוייב לפרעם לו תוך ט"ו יום להזמנתו ולהגיע לידו בעיר פ' לאחריות וכל זמן שאעכבם ולא אפרעם לו עלי לתת לו במתנה כל שבוע ושבוע מיום ההלוואה ולמעלה עד יום הפרעון כך וכך פשיטין ממטבע פ' וכן כל שבוע ושבוע והכל אני מחויב וכו' ודבר זה נשאל מלפני הרשב"א ז"ל והשיב אף על פי דשרי מדינא אסור משום הערמת רבית ואפשר שבמקומו של מר לא היו בני תורה ואסר להם או בזמנו היו פורצין בענין הרבית ואסר להם וזכור תמיד הכלל הזה כי מועיל הרבה לנדון שלנו וכיוצא בו. והנלע"ד כתבתי". הרי שנקט שמדינא מותר אלא שהרשב"א גזר לאסור לפי מקומות שאינם בני תורה ומדמים מילתא למילתא בלא טעם. ועיין בינה לעיתים עמ' צ"ב "היינו ממש ענין השטר שמצא בהגהות מדרכי בשם הר"י דאורליינש ז"ל שכתב עליו הרב ז"ל בב"י סימן קע"ז ת"ל דלכ"ע אסור, והביא בשם הרשב"א ז"ל על תנאי כיוצא בזה הרי זו רבית גמורה ולא תהא כזאת בישראל, ואע"ג דהרב ז"ל נקט לישנא דאין לך הערמת רבית גדולה מזו, דמשמע דליכא איסור גמור נראה דלא כתב כן אלא לדעת המתירים באיך גונא, ומ"מ הרב המובהק מוהר"ן חביב ז"ל בס' ק"ג הרבה להשיב על השטר הזה של מוהר"י דאורליינש ז"ל, והפליג באיסורו, וגזר שהוא רבית דאורייתא, מעתה לא נשאר שום פתח, ואפילו נקב כחודה של מחט להכנס בו להתיר אופן זה מהקאמבייוש להעלות השכר כפי אורך זמן הפרעון, ולהמעטו כפי קצורו, דודאי לכ"ע אסור גמור הוא". אך למבואר גם הרדב"ז גם סבר שזה מדרבנן, וא"כ נוטה שגם הב"י סובר כן.

אפילו לקח לו הברירה הלוה מיד שרי כו" "ולכן מאחר שנסתלק מכאן איסור ריבית עכ"פ, ואיכא אומדנות המוכיחות מתוך לשון השטר שכוונת השותפים היתה להלוואה גמורה, דהא בכל השטר לא כתוב שום עיסקא רק בענין הקבלה, גם כי לשון השטר מוכח דנתרצו מיד בהלוואה, א"כ פשיטא שחייבים בכל אונסין וצריכין לשלם לראובן מעותיו שקבלו ממנו. ועוד אני אומר שיש לזכות לראובן מכח לשונות השטר שסותרין זה את זה, כמו שנתבאר לעיל כו' והנה בנדון דידן מאחר שהלשונות סותרין זה את זה, דבתחילה כתבו שקבלו המעות על חלק רביעי מן הפונדק הן לשכר הן להפסד ולבסוף כתבו ואם ח"ו יגיע איזה היזק או פגיעה לא יזיק לראובן כו', הרי שקבלו עליהם כל האחריות ועליהן לשלם. ואף לדברי תשובת מהר"ם, שהביא בתשובת מיימוני סי' ס"ט בתשובות השייכות להלכות מלוה פרק כז, דלא אמרינן דילמד מן התחתון אלא דוקא בלשונות שאי אפשר ליישבן וסותרין זה את זה, אבל אם אפשר ליישבן הולכים אחר ב' הלשונות וכמו שהאריך שם בזה, וכן כתב מהרי"ק בתשובה שורש י' ובנדון דידן גם כן יש ליישב הלשונות בריוח ולא בדוחק באחד מב' פנים. או שנאמר דדוקא ריוח או הפסד שבא להם מן הפונדק עצמו כגון יוקרא וזולא וכדומה לזו קיבל עליו הנותן, אבל היזקות דאתו להו מעלמא לא קיבל עליו הנותן כלל. והכי דייק לשון השטר בסוף, שום היזק או פגיעה, היזק דומיא דפגיעה. ובהכי מתיישב לשון השטר שפיר. ולא דמיא לשאר עיסקא דהוי פלגא מלוה ופלגא פקדון כדאיתא פרק איזהו נשך, דכאן לא הוי שום הלוואה כלל לפי לשון השטר. שקבלו מראובן סך הנ"ל על רביע חלק הפונדק ועסקו בו לצורך ראובן, רק שקבלו עליהם אחריות היזק או פגיעה, כדתנן מתנה שומר חנם להיות כשואל כדאיתא סוף פרק השוכר את הפועלים. כ"ש שלכל הפחות שומרי שכר הוו בההיא הנאה דהוי להו הברירה ליתן לו כ"ה ממאה והמותר היה להם בשכר טרחו, דאין לך שומר שכר גדול מזה. וכמו שאמרו פרק המפקיד דהואיל ונהנה מהני, בההיא הנאה דאי מתרמי ליה זבינא דאית ביה רווחא זבין בהו הוי עלייהו ש"ש. ועוד דאפילו אם הוי עיסקא פלגא מלוה, מ"מ אפשר דהתנו ביחד איזה אחריות יקבל המקבל ואיזה אחריות יקבל הנותן ועשה הדבר דרך היתר. וכמו שכתבו התוס' פרק הגוזל קמא דיכולין ליתן עיסקא למחצה שכר ולהתנות שלא יתעסק רק בדבר ידוע ואם ישנה יהיה כל האחריות על המקבל, ואולי בדרך זו נעשה שטר זה".

הרי שהאריך כאשר בשטר כתוב לשון מכירה אע"פ שברור מהנוסח שזו הלוואה, ותו"ד שאחזוקי איניש ברשעי לא מחזיקינן. ולכן אם אפשר ליישב שאין איסור גם כאשר תישאר הלוואה, נדון כהלוואה כאשר אבד, אע"פ שכתבו לשון מכירה. וההיתר יכול להיות לפי הר"י מאורלינש שדרך קנס מותר, דהיינו אע"פ שכונתו לריבית, כיון שקצץ באופן של קנס - מותר, ה"נ כאשר קצץ בצורה מכירה. אבל כיון שיש הרבה שחולקים ע"ז צריך למצוא היתר אם ע"י שיחשב מכירה או עיסקא שקונה את צד הרווח בדבר קצוב. והארכנו בזה במאמרנו בענין היתר עיסקא בירחון האוצר גיליון כ"ב.

פרק ו' - קציצה על דבר אחר כאשר כונתו לריבית

מפריז על שדהו

א. בב"מ דף ס"ט ע"ב איתא במשנה: "ומפריז על שדהו, ואינו חושש משום רבית". ובגמ': "תנו רבנן: מפריז על שדהו ואינו חושש משום רבית, כיצד? השוכר את השדה מחבירו בעשרה כורים חטין לשנה, ואומר לו: תן לי מאתים וזו ואפרנסנה, ואני אעלה לך שנים עשר כורין לשנה - מותר. אבל אין מפריז לא על חנות ולא על ספינה. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוב: פעמים שמפריז על חנות לצור בה צורה, ספינה לעשות לה איסקריא. חנות לצור בה צורתא - דצבו בה אינשי, והוי אגרא טפי. ספינה לעשות לה איסקריא, כיון דשפירא איסקריא טפי אגרא טפי". הרי שמותר לקחת מאתיים וזו מהמשכיר ולהוסיף על תשלומי השכירות עבור זה, מכיון שמשבח את השדה עם המאתיים וזו הללו, שוב זה טעם שהשכירות יהיה יותר.

ובספר התרומות (שער מו חלק ד אות מח) כתב: "ויש מפרשים דהאי תן לי מאתים דקתני בהלוואה נינהו ולסוף שנה מחזירם לב"ה, ואפ"ה שרי ואין בו משום רבית. והר"ש ז"ל כך פירש וזה לשונו, תן לי מאתים וזו והוציאם בזבל ולחרוש ואפרנסנה ואני אעלה לך בחכירותה י"ב כורין חטין לשנה ואחזיר לך מעותיך מותר ואין זו רבית שכר מעותיו אלא שחוכר ממנו שדה מושבחת ומעלה לו בחכירות שדה טובה יותר משדה רעה מאתים וזו ושני כורין חטים, ע"כ. ויש מפרשים שאין המעות חוזרין לבעלים ולפיכך אין בו משום רבית. והכי סבר הר"מ ז"ל".

הרי שהביא את שיטת רש"י שמחזיר לו את המאתיים וזו בשלימותם, וא"כ זו הלוואה גמורה, ומ"מ מותר להוסיף על השכירות, מפני שמשתמש בהם להשביח את השדה לא חשיב ריבית. והאחרונים לא קיבלו דבר זה ברש"י ולכן הגיהו את לשונו. עיין מהרש"ל בחכמת שלמה: "רש"י ד"ה מותר ואין כו' מאתיים וזו שני כורין חטין כצ"ל ונ"ב פי' כשהיא טובה מן הרעה בעד שני מאות ראוי להעלות שני כורין בשכרה". וכן במהר"ם שי"ף אותו הגהה ופירוש. דהיינו לפי הגירסא שלנו שיש "ו" הוא מחזיר את המאתיים וזו וחוף מזה עוד שני כורין. משא"כ להגה שלהם שמחקו את ה"ו" מתפרש ששדה המשובחת במאתיים וזו, ראוי להוסיף על שכירתו שני כורין. הרי שמיאנו בפירוש זה, ומשום שכל שיש הלוואה והוא מחזירו בשלימות מה מועיל לומר שהתוספת היא בעבור השבחת השדה שעשה עם כספי הלוואה, שמ"מ לזה וקצץ תמורת זה תוספת דמים.

וכבר הבאנו שבספר התרומות הביא את דברי רש"י כפי שהוא לפנינו ולמד מזה את הדין שמהרש"ל ומהר"ם שי"ף מאנו בו. וגירסא זו ברש"י נמצאת בכל הראשונים כך שאי אפשר למחקה. כך מובא גם באור זרוע ונימוקי יוסף, וכבר העיר כן הרש"ש נגד הגהות המהרש"ל.

ובטור קע"ו ה מפורש שאירי שמחזיר לו המעות ובבית יוסף שם הביא את סה"ת הנ"ל ואת שיטת רש"י, ותמה מנ"ל לסה"ת שהרמב"ם חולק ע"ז. וכן בדרישה ובב"ח גרסו כך ברש"י^{לד}. וכן

לד). אלא שהב"ח פירש שאת המאתיים וזו מחזיר לא כהחזר הלוואה אלא כחלק מהתוספת על השכירות. ובטור לא נראה כן אלא זה הלוואה. ונפק"מ אם ישדף השדה במכת מדינה שמבואר בבא מציעא שחוכר פטור מלשלם. וכן אם יאבד הכסף לפני שהשקיע בשדה שלב"ח יפטר גם על הקרן שלא השביח את השדה.

במהר"י בן לב ח"ב מ"ט ועיין בעצי לבונה על השו"ע קע"ו ס"ה שהאריך בזה. וכן עיין בר"י מלוניל שכתב שהשוכר חוזר וגובה מבעלים את מה שהשדה השביח מדין יורד. ואם הוא לא מחזיר לו את דמי ההשקעה, אלא שזה כספו של בעל השדה שהושקע בשדהו - איך יגבה מדין יורד. הרי שג"כ מוכח כשיטה שמחזיר הכסף.

ב. הרי שכל הראשונים נקטו שמחזיר את המאיתים וזו מלבד התוספת. מלבד סה"ת בשם רמב"ם שלא ברור מה מקורו¹⁰. ובעצי לבונה הנ"ל ובגידולי תרומה הכריחו כן, שהרי הגמ' אוסרת בספינה משום ריבית. וגם למסקנה רק השקעה בגוף הספינה לא דברים חיצוניים. וע"כ שמדובר באותו מקרה. ואם לא מחזיר לו את ההלוואה אלא רק בעל החפץ נוטל את ההשבחה למה שבספינה יאסר משום ריבית, הרי אין כאן הלוואה כלל. וכן יש להוכיח שמחזיר לו הכסף, שתינח בהשקעה בגוף השדה י"ל שכיון שהוא מקבל את השדה בחזרה עם ההשקעה הוא לא מפסיד את המאיתים זון. אבל בחנות וספינה, שאינו משקיע בגופו, וכמ"ש רש"י וש"ר שקונה סחורה וכד', איך יתכן שלא ידרוש בחזרה את מעותיו. הרי תוספת שני כורין בשנה אינו יותר מהמאיתים זון. וע"כ שמחזיר לו. וא"כ לא יתכן שברישא מדובר שלא מחזיר לו.

נמצא שלוה כסף ומוסיף לו על דמי השכירות משום זה. אלא שמגדירו לא כתשלום על ההלוואה אלא כתוספת עבור השדה שמשבחת, וצ"ע איך אפשר להתיר ד"ז משום ריבית. ולכאורה מבואר שאע"פ שיש הלוואה והוא נותן תוספת בעבור ההלוואה, כל שאין הוא קוצץ את התוספת כתשלום עבור המתנת המעות, אלא עבור דבר אחר - מותר. ויש סברא למה ההלוואה גרמה שיהיה תוספת זו מותר לכתחילה לעשות כן. וזה חידוש גדול לדינא בהלכות ריבית.

ג. אלא שמצאתי בשבט יהודה למהר"י עייאש בשו"ת שבסוף הספר סימן ד' עמ' תי"ט. שפירש את הדין הזה באופן אחר, ובדבריו יש חידוש דין גם לקולא וגם לחומרא. הוא מפרש את טעם ההיתר משום שאת ההלוואה הוא נותן רק עבור ההשקעה הנ"ל ולא לכל שימושיו, ואז אין היא מוגדרת כהלוואה גמורה. משא"כ בנותן את הכסף לכל רצונו¹¹. ולאידך גיסא, הוא מתיר שם גם כאשר אין קציצה על תוספת בשכירות עבור השקעה, אלא במקרה כמו המבי"ט שקוצץ את הריבית כתשלום יותר יקר על חפץ שקונה ממנו. דהיינו כל שההלוואה אינה גמורה והקציצה אינה להדיא על המתנות מעות אלא על דבר אחר הוא מתיר לכתחילה מהדין מפריז אדם על שדהו.

הנידון בתשובה שם. מוכרי צבע לצביעת בגדים היו מוכרים לסוחרים את הצבע בהקפה ביותר משליש מחירו. וכדי שיסכימו לתוספת מרובה זו, מוכרי הצבע הלוו לסוחרים כסף. והסוחרים הלכו לצובעי הכובעים ומכרו להם את הצבע ביותר יקר ממה שהם קנו. ואחרי גמר צביעת הכובעים קנו את הכובעים המוכנים בכסף שהיה בידיהם מההלוואה והמכירה הנ"ל. ושוב

לה). עיין ריטב"א ישנים שתמה בשם תוס' שזה ריבית ובשדה פירש שכיון שמוציא יותר אינו ריבית. ובספינה לא יתכן פירוש זה ולכן פירש שאינו מחזיר את הכסף עי"ש.

לו). שמדייק בראשונים שגם בחנות וספינה שאינו משקיע בגופו הוה רק מדרבנן. ומקשה מ"ש מהלוני ומשכיר ממנו ביותר שהוא דאורייתא "ויש לומר כיון שעכ"פ הוא מוציא אותם המעות בפירות שימכור בחנות אינו דומה להלוואה שמוציא אותם בכל מה שירצה".

חזרו ועשו את הכובעים המוכנים אפותקי בידי מוכרי הצבע. והלכו הסוחרים למכור את הכובעים במקום אחר, כאשר אחריות הכובעים עליהם. וא"כ יש כאן טרשא בהעלאת מחיר הצבע ביחד עם הלוואה. ובלא ההלוואה לא היו מסכימים להעלאת המחיר.

ומאריך טובא בתשובה שם בדין טרשא דר"נ, ומסיק שהכא אין שומתו ידועה משום שיש כמה מיני צמר ומחירים שונים, וכמ"ש במאמר בענין טרשא מהמבי"ט והחור"ד. ומאריך במחלוקת המבי"ט ומהריב"ל הנ"ל אם קציצה בסחורה תמורת הלוואה הוה דאורייתא או דרבנן.

ואז כותב: "ועוד יש לחלק שגם כשמזכיר לשון הלוואה, אין האיסור אלא אם לא היה שייכות לאותם המעות עם הסחורה, וכל חד לחודיה קאי. משא"כ בנידון דידן, דעיקר כתיבת המעות על הסחורה, הוא כדי שגם הלוקח גם הוא ילך לעכו"ם האומן היושב בחנות במלאכת צביעת הכובעים, וימכור לו האלקרמ"ז⁽¹⁾ עצמו בשביל הצביעה. וימכרנו לו יותר מהשיעור שלקח הוא מהמוכר ישראל, ויוסיף לו אותם המעות עצמם או יותר. וכשיגמור העכו"ם צביעת הבגדים וימסר להישראל, יביא הישראל הכובעים עצמן ויתנם למוכר ישראל בעל אלקרמ"ז, לפרעון חובו בתורת אפותקי, והאחריות על המלוה. א"כ חשיב כאילו הכובעים נמכרו לנותן כמו ששויים בשער השוק. אע"ג דאחריות יוקרא וזולא הוא על הלוה. מ"מ דומה קצת להך דמפריז על החנות למעבד בה צורתא דשפיר דמי כיון שהוא מוציא המעות בכובעים הו"ל כמוציאים בגוף החנות. ועיין מהר"י הלוי דף ק"ג ריש ע"א. ואע"ג דהתם שאני דאומר לו בפירוש תן לי מאתיים וזו שאבנה בהם כמבואר לשון הטור והשו"ע. מ"מ הכא נמי ההרגל הנהוג הוא כך שהמעות שמקבל מהמוכר אינהו גופייהו חוזר ונותנים לאומנים וסתם דידהו הוה כמפרש. ועוד דלפעמים אומרים כך בפירוש. ולכך שפיר הוה דינא דידהו כדין מפריז על השדה וכיוצא⁽²⁾."

הרי שחידש היתר נוסף בדין מפריז על שדהו, שהכא לא שייכת תוספת תשלום בעבור שכירות חנות יותר טובה, כי הוא אינו שוכר ממנו דבר. ולכאורה הוא הבין שיסוד ההיתר של מפריז איננה משום קציצת השכירות, אלא משום שמעות הלוואה מראש אינן ניתנות להלוואה לעשות עמו כל צרכיו, אלא רק להשקעה, וקוצץ על הרווח של השקעה זו תוספת למלוה. והכא נמי עם הכסף שמקבל ממנו קונה כובעים שצובעים בצבע שקנה ממנו, ושוב חוזר ועושה אותם אפותקי וכאילו מכרם לו.

הרי שההיתר לדעתו הוא משום שחסר בשם הלוואה משום שהכסף מיועד רק לצורך מסוים. ואע"פ שלא התנו להדיא דעתם לכך. אבל לכאורה במקרה שלו חסר עיקר ההיתר שמוסיף עבור השכירות של דבר יותר טוב. ואף אם נוסף תנאי שחסר בשם הלוואה, אי אפשר להתעלם מעיקר הטעם שמוזכר בגמ' וכל הראשונים. ולכאורה צ"ל שמה שהוא קצץ את הכסף כיוקר של המקח הוא דומה לזה, וכטענת המבי"ט. ואף אם נחלוק על המבי"ט הכא שאינו הלוואה גמורה כמו שמהני לקצוץ עבור תוספת השכירות ה"נ אפשר לקצוץ עבור יוקר המקח, ובזה שניהם שווים לדעתו.

(ז). הוא צבע לצביעה תולעת שני.

(ח). ושוב כותב שהמבי"ט איירי במפרש אבל הכא אינו מפרש וגם אין שומתו ידועה מפני כמה מיני סחורות וכו' מאריך בענין אין שומתו ידועה. וכמו"כ כותב שם שדעת הטור שמפריז אסור אינה מוסכמת ולכן כתב השו"ע כ"א.

פרק ז' - תשובות מהר"ם מרוטנברג על מלמד

א. תשובת מהר"ם: "שאלה: ועל המעות שהלוה לך הבחור ואתה נותן לו ההוצאה והוא חוזר עם בנך, אם מתחילה היה התנאי ביניכם שילוה לך מעות ושאתה תתן לו המעות של ההוצאה והוא יחזור עם בנך, אע"פ שהיית בטוב נותן לו ההוצאה בשכר שחוזר עם בנך, נמצא שההוצאה שאתה נותן לו אינה שכר המעות. מכל מקום כיון שהתנאי היה כך שילוה לך מעות, אסור, כדאמ' בפרק איזהו נשך הלוני ודר בחצרי, צריך להעלות לו שכר, אפילו בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר". ואוסר אע"פ שהבחור מקבל אחריות על הכסף ומקשה ומתריך "דשאני התם, דדרך מקח וממכר הוא, דכל דכותי' רבית דרך מקח וממכר רבית דדרבנן הוא, ובכה"ג שרו רבנן, כיון דקבל עליה נותן קצת אחריות או אזולא או אונסא. אבל בהלוואה דרבית קצוצה דהוי דאורייתא אסור אפילו קבל עליה נותן אונסא, כדפרישית, וכדמוכח בתוספתא כו' אבל אם כך הוא שנתן לך את הקרן במתנה גמורה, כמו שכתבת לבסוף שאם תרצה להשיב לו תעשה, ואם תרצה לעכבן הרשות בידך, כי האי גוונא נראה דמותר. ושלום לך ולכל כנותך' כחשק אהבך נדבה, מאיר ב"ר ברוך שיחיה". נמצא בשו"ת מהר"ם מרוטנברג קרימונה רנ"ז וברלין קנ"א ובמרדכי שט"ז ועוד, וזה נפסק פעמיים בשו"ע, במחבר יו"ד קע"ז י"ג, וברמ"א קס"ו ג'.

ב. ויש ספק גדול בביאור דבריו:

א' **בכוונתם**, דהיינו אם באמת הוא מתכוון לשלם את ההוצאה עבור ההלוואה ורק יש כאן סיבה נוספת לתת את המעות, או שבאמת הוא מתכוין לתת עבור הלימוד עם בנו, ומ"מ כיון שבאותו שיחה דיברו על הלוואה אסור.

ב' **איך היתה הקציצה**, האם פירש שזה עבור ההלוואה ורק יש הו"א שכיון שיש סיבה שבלא"ה יתן את המעות יהיה זה מותר. או עבור שניהם שלכאורה דינו שווה כמו עבור ההלוואה כיון שגם להדיא נותן עבור ההלוואה. או שלא פירש עבור מה יתן ההוצאה ויכול להתפרש לכאן ולכאן. או שפירש עבור הלימוד עם בנו אבל כיון שדיבר על ההלוואה באותה שיחה אסור.

ואלו ב' פירושים שונים לגמרי במהר"ם. שלפירוש אחד הוא קצץ עבור הלימוד או בסתמא, ויתכן שכונתו עבור הלימוד, ומ"מ כיון שבאותו שיחה הזכיר את ההלוואה אסור משום ריבית. והראיה מהלוני ודר בחצרי הוא לפי דברי הרא"ש שם, שלא אמר לו תמורת ההלוואה אלא כיון שאינו משתמש בבית מרשה לו להשתמש בו. וא"כ בשניהם לא קצצו עבור הלוואה, והדבר יכול להינתן עבור דבר אחר דהיינו לימוד עם בנו או לא קיימי לאגרא, ומ"מ אסור כיון שדיברו על ההלוואה.

ולפירוש השני זה נושא אחר לגמרי שקצצו עבור הלוואה וע"ז משלם. ומהר"ם רק דן שכיון שיש כאן דבר נוסף שהלוה דורש מן המלוה, ואותו דבר הוא סיבה בפנ"ע לתת את ההוצאה. א"כ לא מוגדר שמלוה הרווח מהלוה שהרי הוא דורש בחזרה דבר ששווה את מה שמקבל. וע"ז

הביא מהלווני, שאע"פ שזה לא קיימי לאגרא וא"כ היה יכול לקבל גם בלא ההלוואה, מ"מ זה נחשב שקיבל ריבית וה"נ אסור^{לט}.

ג. ועיין בשו"ת מהריב"ל (חלק א' מ"ט ונ"ג) שהבין שלא פירש עבור ריבית וכן שאין כונה ברורה עבור ריבית. ומזה הביא ראייה לאסור בנידון שלו, שבשעת המקח נתן ג"כ הלוואה ודרש מחיר יקר על המקח, אבל אינו יותר מטרשא, שאפשר לפרש שזה מחיר החפץ ורצה להתיר^{לז} שוב אסר בגלל מהר"ם, אלא שתמה לתמוה מאוד למה מהר"ם כתב שהוא ריבית קצוצה אחרי שלא קץ, וא"כ זו סיעתא גדולה שאי"ז כונת מהר"ם וכפי שיתבאר. "יראה בבירור מדברי הרב ז"ל שהוא סבור דהוי רבית קצוצה כו' ודברי הרב ז"ל דברי אלהים חיים הם אך אמנם יש לתמוה איך הפריז על מדותיו לומר דהוי ריבית קצוצה דהוה סגי דליהוי ריבית דרבנן כיון דלא קץ וכבר היו בידי ראיות להוכיח דלא הוי אלא אבק רבית אבל מי הוא זה ואי זה הוא אשר ערב אל לבו לחלוק על הרב הגדול מהר"ם ז"ל וכו' ובהא נחתינן שאסור להלוות מעות ולמכור סחורה בהמתנה ובהקפה כמו שנוהגין קצת מאנשי סאלוניקי ואפילו בנכסי יתומים אסור למעבד הכי ומיהו רבית קצוצה לא הוי ואינה יוצאה כדיינים ותו לא מידי. נאם הצעיר יוסף ן' לב". ועיין דבריו בסימן נ"ג שהעתקנו בהערה^{למ}.

ועיין בשו"ת מהרש"ך (חלק ג' סימן ב') שנראה שפירש שמהר"ם איירי בסתמא והשאלה היא אם מפרשינן שנותן עבור הלימוד שלא להחזיק ברשיעי או לא עיי"ש. ועיין חדרי דעה (קסו ג) שתמה על זה מהדין שכתב הט"ז שמותר לקצוץ תמורת הלוואה לקנות חפץ בשוויו, וה"נ קצץ הוצאות עבור עבודה וזה דבר שהיה עושה גם בלא ההלוואה. וכ"ז להבנה שלא קצץ את

לט). ועיין בדף ס"ה ע"א על טרשא דרב חמא שקונה במקום הזול לפי שער מקום היוקר ע"מ להוליכו שם ולמכור. ולתוס' אז יקח את דמי המקח כהלוואה. וההיתר מבואר בגמ' שכיון שהסחורה נקראת של רב חמא נותנים למקבל עדיפות בשוק וע"ז משלם. ומ"מ לכאורה פשיטא שהטעם שהוא מוכן לשלם שער היוקר הוא משום ההלוואה ולא משום עדיפות בשוק, ולכל הפחות מרכיב גדול בהסמכה שלו הוא משו"ה, ומ"מ מותר. עיין ריטב"א משום שמקבל תמורה לקציצה של מקום היוקר והטרחה שלו בהעלאה לשם. וא"כ לכאורה מפורש שכל שמקבל תמורת הקציצה דבר השווה לו מותר. ולכה"פ כאשר לא פירש עבור ריבית לכאורה מפורש שמותר, וזה סיעתא לומר שמהר"ם דיבר כאשר פירש עבור ריבית. ועיין קע"ג בט"ז ס"ק כ"ד מש"כ בזה.

מ). ולכאורה ס"ל כמבי"ט נגד דעת בנו הרב יצחק, שהרי יש כאן הלוואה גמורה ומקח ביוקר, ורוצה להתיר משום טרשא אע"פ שהדין בטרשא מפורש בכל הראשונים משום שדרך מקח דרבנן. והכא יש הלוואה גמורה ואם זו ריבית - לדעת הרב יצחק זה ר"ק, ורק לדעת המבי"ט זה מובן וצ"ע.

מא). שו"ת מהר"י בן לב (חלק א סימן נג): "ויש לתמוה על דברי הרב ז"ל איך הפריז על מדותיו לומר דהוי רבית קצוצה ואפילו שהיה נותן לו ההוצאה בלמוד בנו לבד בלי הלוואת ממון והראיה שהביא לדבריו מהלויני ודור בחצרי ואפילו בחצר דלא קיימא לאגרא וכו' רוב הפוסקים חלוקים עליו וכתבו דלא הוי אלא איסורא דרבנן ואפילו לפי דבריו ז"ל דהוי רבית קצוצה אין כוונת הרב להוכיח משם דבכל מקום שמערב מעות עם דבר אחר ואפילו דלא קץ דהוי רבית קצוצה דפשיטא דאין הנדון דומה לראיה וקל להבין אלא שפשיטא ליה לרב ז"ל זלה"ה מסבתו ושקול דעתו דהיכא דלא היה נותן ההוצאה בשביל למוד בנו לבד דהוי רבית קצוצה והביא ראייה דהלויני ודור בחצרי דהוא הדין נמי אם היה נותן הוצאה בשביל למוד בנו לבד דהוי רבית קצוצה ומה יעשה הרב זלה"ה מההיא דאין מפריז על חנות ולא על ספינה אם לא שנאמר דסבירא ליה ז"ל דההיא דאין מפריז הוי רבית קצוצה וקא מיירי אפילו דלא קץ אבל מכל מקום קשה דלישנא דמפריז משמע שהעלה השכירות בשביל הלוואת המעות ואם כן איך אמר הרב דאפילו שהיה נותן ההוצאה בשביל למוד בנו לבד דהוי רבית קצוצה הכלל העולה מהדברים שסברת מהר"ם סברת יחיד היא ולא הודו לו שאר הפוסקים כפי מה שדקדקתי מתוך דבריהם וכתבתי באותו פסק שאין למכור סחורות בהמתנה ולהלוות מעות ואפילו בנכסי יתומים אסור למעבד הכי כיון שיצא הדבר מפי מהר"ם ז"ל וכל שכן דאיכא מאן דסבירא ליה דכל אבק רבית אסור ביתומים וולתי רחוק להפסד וקורב לשכר ומכל מקום רבית קצוצה לא הוי ואינה יוצאה כדיינין דלא כמהר"ם ז"ל".

ההוצאה עבור ההלוואה, ורק יש סיבה שבלא"ה היה נותן, שזה אינו דומה לדברי הט"ז, שקוצץ תשלום עבור החפץ וזה שוויו. ועיין בשער דעה (קס"ו ג) שהוכיח ממהר"ם שבהלוני ודר בחצרי איירי בלא מפרש עבור ההלוואה וזה ג"כ כשיטה זו שהנושא שלא פירש. ועיין ג"כ בספר נתיבות שלום (קס"ו ג) שהבין שרק הזכיר בשיחה את ההלוואה ומציגו כדבר מחודש שמשו"ה יחשב ריבית עיי"ש משא"כ בזה²².

הרי שהבאנו חבל אחרונים שפירשו במהר"ם שלא קצץ עבור ההלוואה, אלא רק הזכיר באותו שיחה עם ההלוואה. אלא שהתקשו בהבנת מהר"ם: א' למה יהיה בזה רבית קצוצה ומשו"ה מהריב"ל באמת לא קיבל למעשה ד"ו. ב' איזה איסור יש לקצות מקח תמורת שווי בעבור הלוואה.

ד. לאידך גיסא, בשו"ת בעי חיי לכנה"ג יורה דעה סימן קצ"ד והלאה יש תשובות מכמה מגדולי האחרונים שכולם הסכימו שמהר"ם איירי במפרש עבור ההלוואה. ורק דנו מהבית יוסף לאסור גם בלא"ה משום הערמה. וגם איסור זה לכאורה שייך רק כאשר כוונתם לריבית ורק מלבישים את זה בדבר המותר, אבל אם מתכוון לשכר המלמד ל"ש הערמה, כפי שמובן מפירוש המילה.

התשובה הראשונה הוא להרב ברוך ברזילי²³: "תירי"א לה"ר יאודה ערוך שנת התט"ו. שאלה שטר שכתוב בו שראובן ושמעון קבלו מיאודה מאה גרושי"ש ריאליס שלקח ממנו על משכונות ונתחייבו לפרוע ליאודה החוב הנז' עד תשלוי' שנה תמימה וגם נתחייבו ראובן ושמעון שלא ליקח שום סחורות מברושה משום גברא זולת מיאודה והם יתנו שמנה למאה בעד הפ'אטוריאש ובעד האחירות יורנו לנו המורה לצדק אם יש כאן ריבית או לאו ושכרו כפול מן השמים. תשובה נראה, לע"ד שאין כאן לא רבית קצוצה ולא אבק רבית ואפי' הערמת רבית ואם לחשך אדם שזה רבית שהרי כתב המרדכי תשו' אחת הביאה הרב הגדול מהריק"א בטי"ד סי' קע"ז על בחור שהלוה לך מעות ואתה נותן לו הוצאה והוא חוזר עם בנך אם מתחלה היה התנאי ביניכם אעפ"י שההוצאה שהיית נותן שהיה חוזר עם בנו אפ"ה מאחר שהתנו שיתן לו מעות ויחזור עם בנו והוא יתן לו הוצאה אסור עכ"ל, א"כ לכאורה נראה דגם בנ"ד כיון שיש כאן הלוואה הוא אסור מה שהתנו לתת שמנה למאה על הפ'אטוריאש ועל האחירות, אבל כד דייקנן שפיר לא תברא ההיא דמהר"ם ז"ל לנ"ד, דהתם תלו זה בזה ההלוואה בשכירות אבל הכא מילי מילי קתני, ואין להשיב דממה שכתו' ונתחייבו בוא"ו הוסיף על ענין ראשון ומה גם דכתוב וגם נתחייבו, נראה דזה מילתא אחריתי, ואם לחשך אדם לומר שנראין הדברים שאינו נותן לו שמנה התוספת למאה אלא משום המתנת המעו' אין זה כלוט כיון שאין הלוואה אין כאן רבית אעפ"י שהוא נותן לו משום רבית, ויש להביא ראיה מההיא דמהר"ם ז"ל בעצמו שכתב תקנה לההוא מלמד שיכתוב המעות במתנה ויכתבו שכירות הלימוד לבד ואע"ג דכ"ע ידעי שאין נותן לו דמיו במתנה כיון שאין מוזכר הלוואה אין כאן הערמה, א"כ בנ"ד כיון שלא תלו זה בזה אין כאן רבית

מב). עיין שו"ת מהר"ם אלשיך (ס"ב) שכתב שתשלום יתר על אחריות ספינה משום המתנת דמי פרעון הוה ר"ק. שהרי מהר"ם כתב שזה ר"ק, כ"ש שהכא אנן סהדי שלא היה נותן לו מחיר זה אא"כ המתין לו. ושוב הסתפק שמא דוקא במהר"ם והלוני שהזכיר שזה בגלל ההלוואה (אע"פ שלא הזכיר שזה תמורת ההלוואה) משא"כ אנן סהדי עיי"ש.

מג). הודפס ג"כ בתשובות רבי יוסף מילירואה וחכמי צפת סימן ל"ט. הוא היה מגדולי חכמי צפת בתקופה ההיא "ריש מתיבתא דצפת" וכפי שהביא שם שפיגל בהקדמתו שם. רבו של מהר"ם גאלאנטי המג"ן ושמועתי כל יומי בפומיה דהחיד"א.

וכן נראה מדברי הריב"ש ז"ל שכתב^{מז} ומכאן יש ללמוד להני בעלי בתים שלוקחי' בחורים לשרתם בבתיהם ונותנים להם מעותיהם ומתנים עמהם שיתנו להם כך וכך חלף עבודתם ומעותיהם שאסור, נראה מזה הלשון דדוקא כשהזכיר שניהם אבל אם הפרידם וכתב בתחילה המעות ושוב כתב השכירות אין כאן איסור כו'. וצור ישראל יצילנו משגיאה ומתורתו יראנו נפלאה נפש מדוכה ונלאה הצעיר ברוך ברזילי^{מח}.

ויש על זה שם בסימן קצ"ה תשובה מהרב יהונתן גלאנטי ובקצ"ו מהכנסת הגדולה בעצמו, ובתו"ד מבואר שכולם מודים לו בביאור מהר"ם, אלא ש"ל שיש בעיה נוספת של הערמת ריבית שכתב הב"י, וכפי שנבאר. ושם כתב הבעי חיי שפשיטא שדיברו ביניהם בעל פה על ריבית ורק בשטר כתבו כ"א פנ"ע ולכן לא יכול להתיר, שכל שהעסק הוא למטרת ריבית וע"ז משלמים ואחרי שדיברו כן ביניהם להדיא מה שכתבו בשטר באופן אחר לא משנה ד"ז. הרי שכל המו"מ שלהם הוא על כונת ריבית ורק משנים הנוסח. ולכן זו הערמה ולא שמתכוונים לתשלום כדין ורק הזכירו את ההלוואה בתוך דבריהם.

ה. ונחזור לבית יוסף ורמ"א איך הדברים נראים. ובבית יוסף יש את הלשון שכבר הובא בפוסקים הנ"ל. בקע"ז י"ג כתב אחר שהביא את מהר"ם "וכיזא בזה ראיתי בריב"ש. ומכאן יש ללמוד להני בעלי בתים שלוקחים בחורים לשרתם בחנות ונותנים מעותיהם לבעלי הבתים ומתנים עמהם שיתנו להם כך וכך חלף עבודתם ומעותיהם שאסור". הרי הזכיר להדיא שזה ג"כ עבור ההלוואה ולא בסתמא^{מט}.

ולשון הרמ"א: "מי שקבל מעות בהלוואה מאחד וגם לומד עם בנו והתנה שיתן לו משום זה ההוצאה". הרי שלא היה בסתמא אלא אמר עבור מה זה. ויתכן שפירשו כב", שעבור שניהם, אלא שכתב בלשון יחיד עבור זה, ויש לדחוק.

ואם זה דוקא ביחיד על אחד מהם לא התבאר על איזה מהם על ההלוואה או הלימוד. ולכאורה מוכח שקאי על ההלוואה. א' סדר הדברים במהר"ם שמובא ג"כ בדרכי משה הארוך הוא "אם התנה שילווה לך מעות ואתה תתן לו ההוצאה והוא יחזור עם בנך". הרי שהזכיר את ההוצאה לפני שהזכיר את הלימוד עם בנו. ב' הטענה של הלימוד הוא אע"פ שהיה נותן בלא ההלוואה עבור לימוד עם בנו. לשן מהר"ם "אע"פ שהיית בטוב נותן לו ההוצאה בשכר שחזור

מד). אינו לשון הריב"ש אלא הסקת הבית יוסף ע"ד הריב"ש בקע"ו ג', וכבר העיר כן בבעי חיי קצ"ו שם על הרב"ב ומהר"י ג. שלא הבינו כך.

מה). תשובות אלו נרמזו בהלכות קטנות ח"א קס"ב ובפחד יצחק ערך עיסקא קל"ב.

מו). ועיין בשו"ת ראנ"ח (נח ב): "שבא בשאלה שלקח משמעון מעות והתחייב לתת לו כל כך לבנים בשכר טרחו במלאכה ובשביל מעותיו איסור גמור הוא, ובדבתב מהר"ם בתשובה [ד"ב סי' קנא] על הבחור שנתן לך מעות והוא חוזר עם בנך ואתה נותן הוצאה, אם מתחלה היה התנאי כך ביניכם אעפ"י שהוצאה היתה נותן שהיה חוזר עם בנך, אפ"ה מאחר שהתנתה שיתן לך מעות ובו' אסור. וכל שכן בנדון זה שנראה ברור מתוך השאלה שמה שנדר לתת לו בכל יום היה בשביל המעות ג"כ, ובלא המעות לא הי' נותן לו כ"כ". הרי כתב שיש חומרא במקרה שלו אל מול מקרה מהר"ם, כי אצלו נתינת המעות הוא ג"כ עבור ההלוואה, ומשמע שבמקרה של מהר"ם לא נתן כלל עבור ההלוואה. אבל אין זו ראיה שמתכוין שהסיבה השניה אינה מספקת עבור כל הסכום וא"כ ל"ש טענת מהר"ם שהיה נותן בלא"ה שהרי היה נותן רק חלק. ועדיין זה חידוש שצריך הכל, כי למהריב"ל לכאורה די בזה שיש פירוש נוסף, כמו בטרשא שכל שיש פירוש שהכסף ניתן עבור המקח מותר אע"פ שלא היה נותן כ"כ הרבה, וא"כ לכאורה יהיה די במה שיש סיבה לתת ולא צריך במדויק לפי הסכום שהיה נותן בלא"ה.

עם בנך" משמע שלא זה מה שעשו, שא"כ צ"ל אע"פ שנותן עבור הלימוד ולא שיהיה נותן עבור הלימוד. אלא משמע שזה ג"כ סיבה לעצמו לתת את הכסף וכמ"ש שלכן לא נחשב רווח.

דברי הבית יוסף שהיה אפשר להתיר כאשר מפרש שזה הלוואת חן

בבית יוסף, אחרי שהביא את המהר"ם הנ"ל, כתב: "ואם אומר אני מלוה לך מעותי מכאן ועד יום פלוני בהלוואת חן ואני אשרתך זמן כך בסך כך וכך מעות שתתן לי היה אפשר לצדד להתיר. מיהו כל כי האי גונוי משמע דמחזי כהערמה וצריך ישוב שהרי לשון הרשב"א בתשובה וזה לשונו שאם אתה אומר כן תתן פחת לרמאים המלוים ברבית בענין הזה וחכמים אפילו מה שמותר אסרו משום הערמת ריבית זה שהוא כריבית קצוצה לא כל שכן ע"כ נראה מדבריו שאין להקל בהערמת ריבית. וגם כן משמע מדברי מהר"ם דלא אשכח מהר"ם צד היתר אלא כשיתן לו הקרן במתנה גמורה משמע דגונא אחרינא אסור דאל"כ לשימועין הא וכו"ש בנותן קרן במתנה".

הרי שהבית יוסף רצה להתיר במקרה של מהר"ם כאשר הוא מפרש שזה עבור העבודה, ושההלוואה היא בחינם, ושוב אסר משום מיחזי כהערמה. ויש הבדל גדול בין המושג אבק ריבית או מיחזי כריבית למושג הערמה, שבמקרים הראשונים הבעיה היא בעצם ההסכם, ואילו בהערמה הבעיה היא כוונתם. דהיינו אע"פ שהעסק מצד עצמו נראה שהוא כדין, הם מתכוונים למשהו אחר, שאינו כדין, ולכן זה נאסר. ובפשוטו רציתי לומר שהבית יוסף אסר רק כאשר באמת כוונתו לפסוק על ההלוואה והוא רק אומר זאת כקציצה על הפעולה. וא"כ אין זה נוגע כלל לאסור באופן שאין כוונתו על ההלוואה. אולם, מלשון הבית יוסף "מיחזי כהערמה", וממה שהביא מתשובות הרשב"א שזה פתח לרמאים, מבואר שאה"נ הבעיה היא הערמה, אך משו"ה אסרו כל מקום שזה נראה כהערמה או שזה פתח להערמות. וא"כ לא די בכוונתו הפרטית של האדם, אלא צריך שלא יהיה דרך להערים בדבר זה. אבל כל שאין בעיה של הערמה, אכן אין בזה איסור של מיחזי כריבית או אבק ריבית.

ובשו"ת מהריט"ץ החדשות סימן קכ"ד דן בדברי הבית יוסף שאסר מיחזי כהערמה וסובר שגם במהר"ם מדויק כן שלא מצא היתר אלא במתנה. והקשה המהריט"ץ שגם העצה של מתנה מיחזי כהערמה, כמ"ש הבית יוסף בעצמו שאין כוונתם לכך, וא"כ מ"ש זה מזה. וכתב שבמתנה יש גמר ומקני, ואם ירצה לא להחזיר לא יחשב גולן, וא"כ יש בזה צד הפסד ולא יבואו כולם לעשות כן. משא"כ להגדיר את ההלוואה כחינם ואת הכסף לקצוץ על הפעולה אין בזה צד הפסד, ולכן אסור. הרי שטעם האיסור הוא משום פרצה שיכול להערים, ולא שיש בזה מחזי כריבית^(מ).

ובמהריט"ץ שם יש חידוש גדול. הוא שואל איך אפשר להתיר להלוות מעות תלמוד תורה בריבית, מאריך שם בכמה אופנים, מביא את המהר"ם והבית יוסף הנ"ל, וכותב "והשתא קמן שני דרכים או שיתנו המעות במתנה בהחלט לראובן. או שילוו לו בהלוואת חן ויכתבו שטר

(מ). ועל עיקר שאלתו עיין בבגר"א קע"ז י"ג שהרמ"א השמיט בקס"ו ג את העצה של מתנה כיון שזה הערמה. ותמהו שברמ"א דידן זה נמצא וכן בדרכי משה הארוך שם.

מזה, ואחר כך יתנדב כך וכך בכל שנה לתלמוד תורה או לעניים. אע"ג דיש לבעל הדין לחלוק דהתם מה שנותן הוא מפני השרות שישרתהו ולא מחזי כרבית, אבל הכא כשמתנדב כך וכך לשנה בלא שום שירות שום דבר מיחזי כרבית כי אגר נטר. מכל מקום יש לומר דהכא נמי כיון שהם תלמידים ועניים, כמה וכמה אינשי נדרי ומתנדבי לתלמוד תורה ולעניים, ואיכא למימר שזהו כאחד מהם. ובודאי דאע"ג דכתבו דהערמה זו אסורה, בעניים ובתלמוד תורה כולי עלמא מודו דשריא".

הרי שרצה להשתמש בהיתר של הלוואת חן ולקבוע את הריבית על הפעולה, שה"ה ילוי מעות הת"ת בריבית, ויגדירו את ההלוואה בהלוואת חן, ואת הריבית יקבעו כתרומה. ואת הבעיה של הב"י בת"ת שריא. והנה, אין ספק שאת הריבית לא נותנים לשם תרומה אלא לשם ריבית. ואם במלמד הכוונה היא שזה באמת לשם הפעולה, וכל הבעיה היא משום לשונם, שבסתמא באותו שיחה הזכירו הלוואה. על פניו, אין תוכן לדבריו כלל, שאי אפשר להתיר על פי זה מקרה שמתכוון להדיא לריבית. וע"כ שהבין כמ"ש מהבית יוסף והרמ"א, שגם במלמד כוונתו היא לשלם עבור ההלוואה, אלא שיש סיבה נוספת ולכן הו"א שלא נחשב ריבית. והבית יוסף הוסיף שאם להדיא קצץ על הפעולה ואמר שזו הלוואת חן מותר, ולהנ"ל יהיה זה מותר, אע"פ שרצונו עבור ההלוואה כיון שהוא קוצץ על דבר אחר. והפתח הוא שהכא באמת הפעולה היא דבר שראוי לקצוץ עליו, ולכן כאשר עשו כן זה טעם להתיר. קמ"ל שזה פתח לרמאויות שגם עכשיו אין טעם לקצוץ על הפעולה. ומזה למד מהריט"ץ שה"ה אם יש סיבות נוספת, כמו תרומה לת"ת, אם כך הם קוצצים ש"ד כי אין בעיה של מחיזי כהערמה בת"ת. וזה מקור להרבה קולות בגמחי"ם שאם קוצצים שההלוואה בחינם (כפי שכל גמ"ח עושה) ואת הדרישה שלהם מגדירים כתרומה ויש דרך לתרום לגמ"ח זה. אין בעיה של מחיזי כהערמה שזה לצורך מצוה. רק צריך לעשות ב' שטרות כמבואר בדבריו וצריך לבדוק אם אין דעות שחולקות ע"ז להדיא.

נמצאנו למדים שיש מחלוקת גדולה באחרונים איך לפרש את מהר"ם אם מפרש בעבור ההלוואה או לפחות גם בעבור ההלוואה. או שלא הזכיר כלל. וכן מחלוקת אם מתכיון לתת בעבור ריבית ורק יש טעם להתיר משום הפעולה. או שאינו מתכיון עבור ריבית וההלוואה הוא סיבה להחמיר. ושאף שזה מחלוקת גדולה מ"מ לכאורה דעת הבית יוסף והרמ"א שאיירי שמפרש לכה"פ גם בעבור הריבית וכן שכונתו לריבית. ולכאורה כך מוכרח ממהר"ם עצמו שכתב שהוא ריבית קצוזה וכפי שתמהו מי שלא פירש כן. ובלא"ה אין איסור. ובבית יוסף וביותר בפירוש מהריט"ץ נראה שאם מפרש להדיא עבור הפעולה, מותר מעיקר הדין גם כאשר רצונו לריבית. ורק יש בעיה של מחיזי כהערמה ופרצה, ובמקום שאין חשש או מקום מצוה מותר גם לכתחילה.

פרק ח' - הארכת זמן במקח אם נחשב כהלוואה

א. יש ספק בקציצת ריבית על הארכת זמן של דמי מקח. לשיטות שבהלוואה זה דאורייתא^(מ) מה הדין בדמי מקח אם עדיין זה נידון כריבית על מקח, שהוא דרבנן, או שזה דאורייתא. ובצד שזה

(מ). נחלקו בזה הרמב"ם והראב"ד בפרק בפ"ו דמלוה הל"ג.

דאורייתא יש ב' סברות: א. שהארכת זמן נחשבת הלוואה חדשה, ולא המשך החוב הקודם. ולכן אע"פ שהחוב נוצר ע"י מכירה עכשיו זה הלוואת חדשה של דמי המקח. ב. אם זה לא דרשה אלא סברא, אז הסברות לא שייכות כאן. סברת הריטב"א שאינו ודאי ל"ש שהכא קוצץ י ב"ב. וכן סברת המבי"ט וסיעתו, שהטעם הוא שאינו קוצץ כסף אלא קובע מחיר על הסחורה, ל"ש הכא כשהוא קוצץ על כסף. והנפק"מ בין ב' הטעמים אם זה דוקא כאשר הוא מאריך את הזמן כשלב שני אחר ההלוואה, או גם אם מראש הוא קובע מחיר על החפץ ודורש כסף נוסף על דחיית התשלום, לא מחיר יקר יותר על החפץ אלא בתשלום נפרד, או כאשר הסכום מתרבה לפי דחית התשלום, של"ש להגדירו כמחיר בחפץ.

ב. ובספר התרומות לכאורה יש סתירה. במקום אחד נראה שהוה ר"ק אפילו בשעת ההלוואה, כל שקובע דבר חיצוני למחיר החפץ ושמתרבה לפי אורך זמן ההלוואה, ובמקום אחר נראה שיש את ההיתר דרך דרך מקח, ובעוד מקום נראה עוד שבאופן זה נאמר הדין שטרשא מותרת, שכיון שזה מדרבנן וכל שאין שומתו ידועה מותר אפילו לכתחילה. ושני פסקים אלו של סה"ת הובאו בב"י, וכבר הקשה הב"ח שלכאורה הם סותרים זה לזה.

בספר התרומות מ"ו חלק ב אות ט' מביא את המשנה שמי שמכר את השדה והלוקח נתן מקצת דמים, שיש בעיה מי אוכל את הפירות. ובין המקרים שם יש מקרה שאם אמר לו קני מעכשיו והמוכר יאכל פירות עד שישלים את דמי מקח – אסור, משום שאוכל ריבית על המתנת דמי המכר. וכתב בסה"ת בסוף הענין "אך כל מה שאסור מהם איסורו כמו רבית של תורה. וכן פסק הרמב"ם שהוא רבית קצוצה". והקשה הגידולי תרומה שהרי זה מקח, והתשלום הוא עיכוב דמי מקח, וזה דרבנן גם כאשר הוא מפרש שמוסיף על המתנת המעות. ובתירוץ הראשון כתב שאירי שאחר שגמרו את המקח ביקש הארכת זמן וע"ז נתן אכילת פירות וא"כ זו הלוואה חדשה, ולא חלק מהמקח. "ועוד נראה דגבי מוכר בק"כ כיון דבשעת המכר פוסק כן הוי מרבה על המכר עצמו שגוף הדבר הנמכר מתייקר בשביל ההמתנה בפעם אחת ואין המוכר משתכר בדבר זולת עצמות המכר, אבל כאן אינו מוסיף על המקח עצמו, שכבר פסק בכך וכך, אלא אוכל הפירות שהוא דבר זולת המכר בעצמו והוא ממש כרבית דהלוואה שהוא מתרבה והולך מעט מעט כשיעור הזמן שישארו המעות ביד הלוקח". ותוכן דבריו הוא לא כמבי"ט, שאמרינן שזה המחיר, שזה האריך בשאלה, שכך יהיה גם כאשר הוא מפרש שאי"ז המחיר אלא עבור המתנה. אלא יש להסביר כמ"ש מפסקי הרי"ד, שכיון שקצץ את התשלום כתשלום על המכר אין דמים שמוגדרים כתוספת עבור ההלוואה, ולכן הוה דרבנן. משא"כ כאשר התשלום הוא בדבר נפרד, וזה מתרבה לפי אורך זמן ההלוואה, לא שייך לומר שזה תשלום על ההלוואה.

והמקור השני בספר התרומות הוא בשער מ"ו ח"ד כ"ט, שהביא בשם חכמי לונגיל שכל האיסור בטרשא כאשר הוא מפרש הוא כאשר כבר נגמר המקח וקנה את הדבר ואז מבקש הארכת זמן. משא"כ אם לפני הקנין אומר אם מעכשיו בי' ואם לאחר זמן בי"ב מותר, שכך הוא קובע את המחיר ואין זו ריבית "דכי אמרינן באיזהו נשך מוכר לו בית או שדה ואמר לו אם מעכשיו בכך ואם לגורן בי"ב מנה אסור דהוי כאגר נטר לי, דוקא התם איתמר שמכרו לגמרי והחזיק בו הלוקח עכשיו כדי שיתן בו אלף דינרין ולא אמרי לו קודם שהחזיק בו ואם לגורן

ל"ב מנה, וכיון דהחזיק בו ולא מצי למהדר המוכר ממכירתו ולומר לו תן לי מעכשו י"ב מנה, דודאי המכירה היא מכירה, בשביל המתנת מעותיו עד לגורן מעלה עליו דמים ואסור". וסיים בצריך עיון. והובא בבית יוסף קע"ג א' וכן בחו"ד קע"ג ב ואמרי יושר ח"ב קצ"ב וברית יהודה למעשה, שצירפו שיטה זו. ולכאורה ב' השיטות אינן מתיישבות.

ג. עיין בבית יוסף יורה דעה סימן קעו ו: "וכתבו תלמידי הרשב"א דבשכירות נמי משכחת לה דאסור כגון אם השכיר לו חצרו מעכשיו במנה והחזיק בה ואחר כך אמר לו שאם ימתין לפרעון חדש בחדש יתן לו בשכירות סלע בחדש רבית גמור הוא עכ"ל ופשוט הוא. ומה שכתבו רבית גמור הוא נראה לי דלאו רבית קצוצה דהא כל שאינו דרך הלוואה אינו רבית קצוצה וכמו שכתב הרמב"ם בפרק ח' מהלכות מלוה (ה"א) ברבית שהיא על ידי מקח וכוונתם ברבית גמור היא לומר דלא נימא דאינה אלא הערמת רבית כן נראה לי. ויש לדחות דשאני הכא שהחזיק כבר בחצר וזכה בו במנה ועכשיו שנותן יותר בשביל ההמתנה חשבינן כאילו נתן לו המנה וחזר ונטלו ממנו ולפיכך הוי רבית קצוצה". הרי שבהתחלה סבר שהוא דרבנן, וכתב ע"ז "כן נראה לי". ובגידולי תרומה מו ד כז כתב שזו הכרעתו, אלא שהוא חולק ע"ז, ובש"ך ובט"ז כתבו שהוא ספק. והצד השני הוא משום שכיון שנגמר הקנין חשיב הלוואה חדשה^(ט).

וכתב ע"ז הב"ח: "וקשה מכאן למה שכתב בית יוסף בסימן קע"ג על שם בעל התרומות בשם חכמי לונ"ל וכתבתיו לשם עיין שם סעיף ג", ושם בקע"ג ג ביאר את קושייתו, שהסה"ת מפרש את המשנה מרבין על השכר ואין מרבין על המכר והגמ' מפרשת מרבין על השכר, אע"פ שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף, יכול להקדים את התשלום ולהזיל. ולפי סה"ת, שאין מרבין על המכר מדובר על אחרי שכבר קנה, ע"כ שגם מרבין על השכר איירי שכבר החזיק בה – ומותר. וזו סתירה, והקשה כן גם בגידולי תרומה מ"ו ד כ"ט.

ד. נחלקו הט"ז והש"ך אם מה שהב"י נקט שזה דרבנן הוא רק משום שעדיין לא חל חיוב שכירות, שאינה משתלמת אלא לבסוף. משא"כ אם כבר עבר זמן השכירות, זה פשוט שהוה ר"ק. זו שיטת הט"ז, והש"ך השיג שאינו משו"ה, אלא משום שזה דרק מקח ואינו הלוואה, וא"כ לא משנה אם חל חיוב או לא.

(ט). עיין ברמב"ם (שנפסק בשולחן ערוך קע"ג ג) הארכנו שהב"י כתב שהחידוש הוא שלא נחשב שמלוה לו דמי המקח עד זמן הפירעון, משום חזרה.